

A világnézetileg elkötelezett állam semlegessége

Az Alkotmánybíróság semlegesség-konceptiója az Alaptörvény
tükrében

Jelige: *Aglaja*

2012. december 2.

Tartalomjegyzék

1. Továbbra is semlegesség	1
1.1. A semlegesség mint alkotmányjogi axióma	4
1.2. Az Alaptörvényben rejlő paradoxon	6
2. Explicit semlegesség	9
2.1. Eutanázia; egymásnak ellentmondó semleges döntések	9
2.2. Semlegesség az oktatás területén	11
2.3. A szólás tartalomsemleges védelme	17
3. Implicit semlegesség	23
3.1. Meleg identitású személyek jogai; hagyomány, közerkölcs, semlegesség	23
3.2. A semleges abortusz-szabályozás határai	31
4. Összegzés	37
Irodalomjegyzék	39

1. Továbbra is semlegesség

Az állam semlegességének követelményét sem a korábbi Alkotmány, sem pedig az Alaptörvény (a továbbiakban: At.) nem fogalmazza meg kifejezett módon. A semlegesség elvárása az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) esetjogában mégsem mint elvont, mögöttes érték jelenik meg, sokkal inkább az egyes alapjogok, így a véleménynyilvánítás szabadsága, az emberi méltósághoz való jog és a vallásszabadság megvalósulásának, létének szükségszerű elemét jelenti. Mivel ugyanezek az alapjogok az Alaptörvényben is megjelennek, ezek elválaszthatatlan, belső lényegükként tartalmazzák a semlegesség követelményét is. Eszerint az államnak az At. szerint továbbra is ragaszkodnia kell a világnézeti semlegességhez, annak ellenére, hogy a szövegbe, főként a Nemzeti Hitvallásba keresztény-konzervatív értékek mellett elkötelezett rendelkezések kerültek. Az At. szövege tehát egy belső feszültséget, ellentmondást rejt. Ennek az ellentmondásnak a feloldásához – mivel a semlegesség tartalmának meghatározása ekként lehetséges – először is az AB által, az Alkotmány alapján kialakított semlegesség-koncepciót kell megismernünk, mert ennek alapján lesz megállapítható, hogy pontosan mi is az a követelményrendszer, ami az At. egyes elemeivel ütközni látszik. A semlegesség követelményének értelmezése, kikényszerítése ugyanis nem csak egyetlen bejárt úton lehetséges, hanem eltérő módokon, eltérő szigorúsággal is. Az alkotmányos demokráciák gyakorlata is, habár mindegyik a semlegesség elvárását követi, egyes e követelménnyel kapcsolatos esetekben (például abortuszra, meleg párok jogaira vonatkozó szabályozás) eltérő, vagy akár egymásnak ellentmondó. Ebből következően a régi Alkotmánynak megfelelően kialakított gyakorlattól való eltérés sem jelenti szükségszerűen a semlegesség követelményének megtagadását. Bár az államot, At. alapján is kötelezi a semlegesség, annak tartalma – a követelmény keretein belül – akár módosulhat is. Annak függvényében, hogy az AB az eddigiekben mennyire szabta tágra, illetve szűkre a semlegességi gyakorlat (vagyis a világnézeti determinált kérdésekben hozott döntései, azok indokolása és tényleges hatása) határait, az At. rendelkezéseivel való összhang érdekében a követelmény konkrét tartalma, gyakorlata változtatható.

A felvázolt kérdéskör elemzése kapcsán dolgozatom a semlegesség fogalmát nem mint elméleti kategóriát vizsgálja, sokkal inkább annak gyakorlati megvalósulásával, illetve problémáival foglalkozik. Az állam semlegessége vagy világnézeti elkötelezettsége függetlenül

az AB által konkrétan megfogalmazott elvárástól és annak tartalmától, kizárólag a gyakorlatban való megvalósulása során, az világnézeti semlegesség és elkötelezettség határeseiteiben érhetők tetten. Így a fejezetenként tárgyalt témakörök kapcsán is, magán a semlegesség minden esetben fennálló axiómáján túl az elvárással kapcsolatos gyakorlatot fogom vizsgálni. A gyakorlati ügyek azonosításában főként az alkotmánybíróági esetjog valamint a korábbi Alkotmány és az At. szövege közötti eltérések adnak útmutatást. Ezen iránymutatást követve előfordulhat, hogy dolgozatomban egyes a szakirodalomban hangsúlyosnak tartott semlegességi problémára nem vagy csak részben térek ki, míg másokat részletes vizsgálat alá vetek. Az alkotmánybíróági döntéseket elsősorban két szempontból tanulmányozom, melyek közül az első, hogy a tárgyalt határozatok miben állapítják meg, hogyan tágítják, illetve szűkítik a semlegesség kategóriáját, és így az ennek talaján álló állam mozgásterét. A második vizsgálódási szempont pedig, hogy a döntések egyáltalán megfelelnek-e a semlegesség követelményének. Miután az adott témával kapcsolatos semlegességi gyakorlatot feltérképeztem, szintén az egyes fejezetek által meghatározott kérdéskör vonatkozásában vizsgálom az At. hatálybalépését követő lehetséges változásokat.

Az alkotmánybíróági gyakorlatot egyetlen egy szempontból, az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által kialakított követelményrendszer alapján értékelem, illetve ezzel hasonlítom össze. Az EJEB gyakorlatával való összevetést azért tekintem indokoltnak, mert meghatározza azt a minimum szintet, amely alá a semlegesség követelménye sem az AB által egyszer már elbírált alkotmányjogi kérdésekben, sem az At. hatálybalépését követő újonnan felmerülő alapjogi ügyekben nem csökkenthető.

1.1. A semlegesség mint alkotmányjogi axióma

Hogy az államnak semlegesnek kell lennie, az AB szinte axiómaként kezeli, nem ad magyarázatot az ezzel ellentétes felfogásokról, véleményekről,¹ de még saját igazát sem bizonyítja. Tehát a követelés adott, az államnak kötelező érvényűen semlegesnek kell lennie, a további politikafilozófiai jellegű érvelést pedig az AB a tudományra bízta. Fenti gyakorlat azonban azzal is jár, hogy egy határozat tanulmányozása során az olvasóban felmerülhet a kérdés: szükséges-e egyáltalán a semlegesség követelménye? Ugyanis ez az elvárás, nemcsak a

¹Ld. 4/1993. (II. 12.), 18/1994. (III. 31.), 47/2009. (IV. 21.) AB hat.-ok.

jelenkori demokráciák működését tekintve,² hanem a tudományos közösség részéről sem dönthető el ilyen magyarázatra nem szoruló egyértelműséggel.

Bár magát a semlegesség követelményét az ezzel foglalkozó tudományban is számos elmélet, ennél is számosabb érveléssel vonja kétségbe, próbálja cáfolni, ezeket a dolgozatban figyelmen kívül hagyom arra való tekintettel, hogy a magyar AB gyakorlata a semlegesség követelményéből indul ki. Teszi ezt annak ellenére, hogy az Alkotmány (és ugyanígy az At.) konkrétan nem fogalmazta meg a semlegesség követelményét, így az azt elfogadók általában mögöttes eszmeként kezelik, amely nélkül értelmezhetetlenné, de leginkább alkalmazhatatlanná válnának ez egyes alapjogok.³ Az AB a vallásszabadság vonatkozásában viszont leszögezte: *„Az államnak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie. A vallásszabadsághoz való jogból az államnak az a kötelessége következik, hogy az egyéni meggyőződés szabad kialakításának lehetőségét biztosítsa.”*⁴ Vagyis az AB szerint a vallásszabadság intézményvédelmi oldala is magában foglalja, hogy a meggyőződés kialakításának lehetőségét az államnak biztosítani kell az egyén számára, e biztosíték egyik összetevője pedig nem más, mint az állam semlegessége. A meggyőződés szabad és elfogulatlan kialakításához ugyanis szüksége van az egyénnek arra, hogy őt ebben a kérdésben a mindenkori hatalom ne kényszerítse akár csak közvetett módon is egy adott döntés meghozatalára. E mögöttes eszmét, a semlegességet az AB a korábbi Alkotmány alapján az emberi méltósághoz való jogból (54. § (1)), a véleménynyilvánítás szabadságából (61. §(1)), a vallásszabadság deklarációjából (60. § (1)) és az állam és egyház szétválasztásának követelményéből (60. § (3)) vezeti le.⁵ A semlegesség, mint filozófiai kategória legalapvetőbb indoka és egyben eredete az emberi méltósághoz való alapjog, mely elméletet bár az AB explicit módon nem fogad el, a kialakított dogmatikája megfeleltethető a semlegesség ilyen levezetésének. A mindenkit egyenlően megillető méltóságból ugyanis következik az egyenlő méltóságú személyként való

²Ld. pl. az Egyesült Királyságban Anglia és Skócia, ezen túl Dánia, Norvégia, Finnország és 2000-ig Svédország megőrizték az államegyházi berendezkedést, és Görögország alkotmánya is „uralkodó” vallásként ismeri el az ortodox egyházat.

³Ebből természetesen az is következik, hogy a „textualista” felfogás értelmében az alkotmányból eredő semlegesség követelménye egy nem létező elvárás.

⁴4/1993. (II. 12.) AB hat.

⁵47/2009. (IV. 21.) AB hat.: *„Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből és a 60. § (3) bekezdéséből vezeti le azt a követelményt, hogy az államnak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie.”* „Az Alkotmány 60. §-ából következik egyfelől ... Másfelől az állam kötelessége az ehhez szükséges semleges és általános jogszabályi keretek megteremtése, az egyéni meggyőződés szabad kinyilvánításának biztosítása.”

kezelés követelménye⁶, mely követelmény teljesíthetatlenné válna, lényegében kiüresedne, ha az állam világnézetileg elkötelezett álláspont foglalna el. Az állam amennyiben a számára szimpatikus életfelfogásokat, nézeteket preferálja a többivel szemben, vagy bizonyos jóélethez vonatkozó meggyőződések helytelenít, úgy a kevésbé megbecsült életvitelt folytató személyeket szükségszerűen egyfajta "megtűrt" kategóriába taszítja magatartásával. Az állam így rangsort állítana az egyik és egy másik személy meggyőződése között, és mivel a különbségtétellel óhatatlanul együtt jár az egyik kevésbé értékesnek nyilvánításával, megsértené az embereket egyenlőként megillető méltóság elvét.⁷

1.2. Az Alaptörvényben rejlő paradoxon

Az Alaptörvény a korábbi Alkotmánnyal összhangban tartalmazza azokat a rendelkezéseket, amelyekből az Alkotmánybíróság levezette a vizsgált alapelvet, illetve azokat, melyek alapvető elemét képezik a világnézeti semlegességnek. Így megjelenik az emberi méltóság védelme, az állam és az egyház szétválasztásának követelménye, a vallás gyakorlásához (és a nem gyakorlásához) való jog, és a véleménynyilvánítás szabadsága is. Mint ahogyan azt a következőkben az AB a korábbi Alkotmányon alapuló gyakorlatát tanulmányozva látni fogjuk, az At. e rendelkezései alapján ugyanúgy levezethető mögöttes, de kötelező érvényű elvként az állam semlegességének követelménye. Sőt mivel a fentebb felsorolt azon rendelkezéseket tartalmazza, melyek az AB szerint önmagukban hordozzák a semlegesség követelményét, így az At. is implicit módon magába foglalja az elvárást. Ugyanakkor a semlegesség konkrét, a magyar AB által kialakított tartalma – a követelménynek való megfelelés keretein belül – az új normaszöveg hatására akár változhat is. A 22/2012. (V.11.) AB hat. szerint az AB továbbra is irányadónak kell, hogy tekintse az At. hatályba lépése előtt hozott érveléseket egy adott kérdésben, feltéve, hogy az At. konkrét rendelkezései alapján lehetséges.⁸ Mivel a semlegesség alapjául szolgáló alapjogok megfogalmazása és főként deklarációja lényegében nem változott, ezért az AB akár továbbra is fenntarthatja az eddigiekben kialakított semlegességi gyakorlatának érvényét. A Nemzeti Hitvallás alapján ugyanakkor – mivel a normaszöveg egészének értelmezési kontextusa ezáltal megváltozott – az eddigi gyakorlattól való elmozdulás is lehetőségként merülhet fel.

⁶Ld.: 9/1990. (IV. 25.) AB hat.

⁷KIS 1997, 90-101. o.

⁸A 32/2012. (VII. 4.) hallgatói szerződések alkotmányosságával foglalkozó AB hat. hivatkozva az előbb említettekre, a kérdés megítélésben a korábbi Alkotmány és az Alaptörvény normaszövegbeli változásait tekintette irányadónak, hiszen az eddigi gyakorlattól való eltérés ennek alapján lehetséges.

Alátámasztják a változás lehetőségét először is a Nemzeti Hitvallás bizonyos, a kereszténységre utaló részei. A preambulum leszögezi, hogy mi, a magyar nemzet tagjai büszkék vagyunk Szent Istvánra, aki nemzetünket a keresztény Európa részévé tette, elismeri a kereszténység nemzetmegtartó szerepét, külön kiemeli egyes, a világnézethez tartozó értékeket, mint a család, hűség, hit, szeretet, és deklarálja, hogy a Szent Korona testesíti meg Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Nyilvánvalóan a keresztény értékek közül nagyon sok mára már Európa kultúrájának, sőt egyes vélemények szerint alkotmányok alapjogi katalógusának is részévé⁹ vált, és ezen értékek közül némelyik a szinte megkérdőjelezhetlenné emelkedett humanista szemlélettel is teljes mértékben összhangban áll. Szent István államalapító tevékenysége pedig az egyik legkiemelkedőbb történelmi eseményfolyama országunknak, és a Szent Korona az államalapítás történelmileg és művészetileg is lenyűgöző szimbóluma. A keresztény értékek ilyenén felsorolása mindezek ellenére mégis a semlegesség talajáról erősen elmozdulni látszó Alaptörvényt mutat számunkra. Bár István király államalapító tevékenységét minden a történelmünket valamelyest ismerő személy elismeri, az azonban, hogy büszke legyen arra a tetteire is hajdani királyunknak, mellyel nemzetünket a keresztény Európa részévé tette, világnézeti kérdés.

E világnézeti erősen lehatárolt értékek, vélemények melletti elköteleződés fényében megkérdőjeleződik, hogy az At. további rendelkezései vonatkozásában vajon érvényesülhet-e a semlegesség követelménye. Túl azon, hogy a preambulum mindenképpen¹⁰ hatást gyakorol a normaszöveg további rendelkezéseire, a semlegesség követelményének érvényesülését erősen megnehezíti, hogy az R) cikk (3) bekezdése külön deklarálja, hogy azokat a Nemzeti Hitvallással összhangban kell értelmezni.¹¹ Így minden egyes alapjog is a kereszténység iránti elkötelezettség szellemében értelmezendő.¹² E világnézettől átitatott preambulomot szem előtt tartva kell tehát következtetéseket levonni az emberi méltóságból, a vallásszabadságból, az állam és egyház elválasztásából is. Bár e rendelkezésekből – mint ahogyan azt fentebb kifejtettem – alapvetően

⁹SZATHMÁRY 2009.

¹⁰Bár a preambulum szövegének normatív tartalma erősen vitatott, annak valamiféle értelmezési és nyelvtani determináló ereje azonban általában elfogadott koncepció. Vö.: JAKAB 2011, 182-183. o., CSINK-FRÖHLICH 2012, 118-119.

¹¹HACK 2011; FLECK-GADÓ-HALMAI-HEGYI-JUHÁSZ-KIS-KÖRTVÉLYESI-MAJTÉNYI-TÓTH 2011, 61-77 .o.

¹²A preambulum normaszövegre gyakorolt hatásának vonatkozásában eltérő álláspontot képviselnek Jakab András, aki szerint az Alaptörvény további rendelkezéseire érdemi befolyást nem gyakorol (JAKAB 2003, 182-183. o.) és Kis János, hiszen véleménye szerint a preambulum szövege meghatározza az egész norma szellemiségét (KIS 2011.04.01.)

következik a semlegesség követelménye, paradoxonnak, sőt oximoronnak tűnhet a kijelentés, hogy a keresztény értékek alapján álló emberi méltóságból, a keresztény magyar társadalom tagjainak egyenlőként való elismerése érdekében következik az állam világnézeti semlegességének követelménye.

Az At. 28. cikke szerint továbbá a bíróságoknak jogértelmezésük során azt kell feltételezniük, hogy a normaszöveg rendelkezései a józanésznek és a közjónak megfelelő erkölcsös¹³ és gazdaságos célt szolgálnak. Az előzőekben vázolt világnézetileg elkötelezett rendelkezések az egyes jogok, vagy az egész At. mint normatív szöveg tartalmát determinálhatják. A 28. cikk az előbbiekkal együttesen vizsgálva egy „második szűrőként” szolgálhat a rendszerben, hiszen amennyiben valamelyik rendelkezést a Nemzeti Hitvallás ellenére esetleg mégis lehetne értelmezni oly módon, hogy az nem erkölcsös célt szolgálna, úgy már a jogalkalmazóra hárul a feladat, hogy a gyakorlata során a normaszövegnek olyan jelentést tulajdonítson, amely megfelel az At. értékrendjének.¹⁴

¹³Az erkölcs fogalmának és a semlegességnek a problematikájával a dolgozatban részletesebben foglalkozom, ezért itt mellőzöm a kifejtését.

¹⁴GYÖRFI 2011.

2. Explicit semlegesség

Az “explicit semlegesség” cím alatt azokat a témaköröket vizsgálom, amelyekben az Alkotmánybíróság kifejezetten érintettnek titulálja a semlegesség követelményét. Így szemügyre veszem az eutanázia, az oktatás és a véleményszabadság kérdései kapcsán született AB határozatokat, hiszen ezekben az esetekben a Testület a döntés alapjául szolgáló ügyre vonatkozóan, és attól függetlenül is értekezik a semlegesség követelményéről. Az alábbiakban ezeket az egyes témaköröket a Testület által minden esetben megkövetelt semlegesség elve és az ezt megvalósítani hivatott semlegességi gyakorlat szemszögéből fogom áttekinteni.

2.1. Eutanázia; egymásnak ellentmondó semleges döntések

Többek között az állam semlegességének követelményét sérelmezték az eutanázia szabályozásának, vagyis az aktív eutanázia tilalmának alkotmányosságát vizsgálni indítványozók. Az indítványban a semlegesség követelményét a régi Alkotmány azon rendelkezéseiből vezették le, amelyek kimondják, hogy Magyarország független, demokratikus jogállam (2. § (1)), egyetlen állampolgár tevékenysége sem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy kizárólagos birtoklására (2. § (3)), mindenkinek joga van lelkiismereti és vallásszabadsághoz és, hogy az állam és az egyház egymástól elválasztva működnek (60. § (1)-(3)). Bár az AB a semlegesség követelményének az indítványozók által meghatározott alkotmányos alapját és tartalmát konkrétan nem vizsgálta, azt elfogadta, hogy az államnak az eutanázia kérdésében is semlegesnek kell lennie, *„nem foglalhat el sem helyeslő, sem helytelenítő álláspontot az ember saját életének befejezésére vonatkozó elhatározással kapcsolatban”*.¹⁵

Az eutanáziához való jog a semlegesség szempontjából különlegesen értékelendő, hiszen itt az egyénnek nem egy csupán az önrendelkezés körébe tartozó döntéséről, hanem az élet – mint az állam által kötelezően védendő érték – megszüntetéséről van szó. Ebben a speciális helyzetben az alapjogok védelmi rendszerében olyan helyzet alakult ki, ahol bizonyos szemlélettel mind a helytelenítés, mind a helyeslés rossz, más szemszögből nézve pedig akár mindkét megoldás alkotmányosan elfogadott, és az AB eddigi gyakorlatának megfelelő is lehet. Ugyanis, amennyiben a Testület a speciális életvédelmi kötelezettségre, és a már elért védelmi szintre hivatkozva alkotmányosnak találja az aktív eutanáziát tiltó szabályozást – mint ahogyan azt meg

¹⁵22/2003. (IV. 28.) AB hat.

is tette – kialakított gyakorlatának eleget téve, az emberi életet, mint egyik legfőbb értéket tartja szem előtt. Ezirányú döntésével az AB továbbá eleget tesz az állam intézményvédelmi kötelezettségének is, amelyet a magyar AB nemcsak, hogy elismer, hanem a második abortusz-határozatában kifejti, hogy azt ő maga hozta létre.¹⁶ Amennyiben a Testület az önrendelkezési jogra, mint az emberi méltóságból levezethető részjogosítványra hivatkozva kifejtené, hogy mindenkinek joga van életét méltóságban befejezni, – szintén az általa kialakított gyakorlatnak megfelelően – az egyik legerősebb jogot, az emberi méltóságot preferálná az életvédelmi kötelezettséggel szemben. Az AB gyakorlatát szem előtt tartva, ily módon az aktív eutanáziáról szóló döntés kapcsán a semlegesség leszűkülne a semleges indokolás követelményére¹⁷ – ami természetesen nem jelentené, hogy e feltételezett szemlélet alapján kialakított szabályozásra is csak ez a leszűkített elvárás vonatkozna, hiszen például az aktív eutanáziát megengedő normának is tartalmaznia kell az élet védelmét szolgáló megfelelő garanciákat. A határozatban foglalt döntés semlegességét pedig Dr. Tersztyánszkyné dr. Vasadi Éva alkotmánybíró párhuzamos indokolásában meggyőző érvekkel támasztja alá. Az alkotmánybíró véleménye szerint az élet olyan értékek közé tartozik, amelynek védelme, amely mellett való elkötelezettség nem töri át az állam semlegességének követelményét, hanem éppen hogy az államnak kötelezettsége az élet mellett állást foglalni. Így elfogadhatatlannak titulált minden olyan megfogalmazást amelyek sugalmazása szerint az élethez való jog pusztán a kulturális gondolkodás része. Kifejtette továbbá, hogy a kialakított életvédelmi szinthez képest visszalépni semmilyen módon sem szabad, a már meglévő jogi védelemnek csak a kitágítása lehetséges.

A fenti érvelés célja nem is az eutanázia-kérdés fontosságának relativizálása, hanem annak szemléltetésére szolgált, hogy az eutanázia vonatkozásában mind a két oldalon felsorakoztathatóak olyan érvek, melyek a semleges indokolás követelményének megfelelnek. Vagyis a döntéshozónak a semlegesség követelménye által meghatározott feladata nem egy adott

¹⁶48/1998. (XI. 23.) AB hat., Láposy Attila: Intézm. védve & korlátozva. Az intézményes értékvédelem és az arra alapozott alapjog-korlátozás veszélyei az AB gyakorlatában.

¹⁷Mint ahogyan azt a bevezető részben kifejtettem, a semlegesség követelményét nem a tudományos munkák tekintetében vizsgálom. A fogalomhasználat során elkerülhetetlen az egyes semlegesség felfogásokra való utalás. Az indokolás semlegességének és a diszkrimináció mentességének elvárását Kis János jelöli meg a semlegesség tartalmaként. Az indokolás semlegességének követelménye nem a döntés következménye, hanem a döntés indokálul szolgáló érvek tekintetében kívánja meg az elfogulatlanságot. A semlegesség e kritériuma szerint a mindenki számára hozzáférhető, világnézeti preferenciákat mellőző indokolással ellátott döntés felel meg a semlegesség követelményének. KIS 2011.

döntésben testesül meg, hanem abban, hogy határozatának indokolásában alátámasztható, mindenki számára hozzáférhető megállapításokat tegyen.

2.2. Semlegesség az oktatás területén

Az oktatás területén megnyilvánuló semlegesség – a követelménynek az adott ország által meghatározott tartalmától függetlenül – szigorú értelemben kell, hogy megvalósuljon, hiszen ez a terület három speciális jellemző következtében különlegesnek, és akár különösen védettnek is tekinthető. Az első jellegzetesség, hogy az oktatás területén az államot feladatai ellátására alkotmányos és nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségei kényszerítik, így az iskolai nevelés esetében kötelezve van a beavatkozásra, nem gyakorolhatja semlegességét oly módon, hogy pl. az oktatás ellátását veszélyeztető konfliktust, konfrontációt csupán mint külső szemlélő figyel, de szereplőként nem avatkozik be. (Habár pontosan e kötelezettség miatt akár kérdésként merülhet fel, hogy az állami oktatásban megnyilvánuló semlegesség vajon világnézeti konfliktusba való beavatkozás-e, vagy pontosan a semleges oktatás közvetlen biztosításával az ilyen jellegű konfliktustól való távolmaradást valósítja meg a közhatalom.) Az állam e területről kivonulni tehát nem tud, következésképp felerősödik a semlegesség követelménye, ezen a ponton ugyanis a polgárok közvetlen módon találkozhatnak az állam világnézeti elkötelezettségével, vagy semlegességével, hiszen az oktatást maga az állam végzi. Az állam felé így fokozottá váló semlegesség követelménye azonban néhol ütközni látszik a vallásszabadság biztosításának kötelezettségével, hiszen e körben az államnak a megalapított egyházi iskolákat támogatnia kell bizonyos mértékig, vagyis finanszírozási segédletet kell nyújtania ahhoz, hogy az egyházak saját hitüknek megfelelően, saját világnézeti meggyőződésüket preferálva oktassák a diákokat. Az iskolai oktatás és az e téren elvárt semlegesség továbbá különösen védett speciális kötelezettsége – és egyben joga – az államnak, hiszen az érintettek korából és érettségéből fakadóan könnyen befolyásolható vagy kialakítható a diákok világnézeti meggyőződése. Speciális terület azért is, mert adott esetben nem csak a részt vevő gyermekek világnézeti meggyőződését, hanem a szülők jogait is sértheti a gyermeküknek adandó nevelés megválasztását illetően.

Az oktatásnak e különösen védett szerepét – a fentebb kifejtett indokokra való hivatkozással – az EJEK elismeri, annak ellenére, hogy az állam és egyház összefonódását nem

tekinti önmagában egyezmény sértőnek¹⁸ az oktatás területén vállalt állami feladatok ellátása során elvárja, hogy a „hivatalos vallástól” eltérő világnézetű gyermekek lelkiismereti és vallásszabadságát se sértse meg.¹⁹ A *Lautsi kontra Olaszország*²⁰ ügy Soile Lautsi kérelmére indult ugyanis szerinte az, hogy az iskola osztálytermeiben, ahova gyermekei jártak feszület volt kifüggesztve sérti a lelkiismereti és vallásszabadságot, valamint a szülő azon jogát, hogy a gyermekének világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatást biztosítson. Az EJEB a Lautsi-ügyben egyezmény sértőnek találta az iskolában lévő keresztet annak ellenére, hogy az országnak a tradíciójában, múltjában és jelenében mélyen gyökerezik a római katolikus vallás.²¹ Egy másik esetben az EJEB nem állapította meg az egyezmény megsértését, amikor is az iskolában történő vallási szimbólum viselését korlátozta az állam az egyén vallás-kinyilvánításának jogával szemben. Lucia Dahlab, svájci tanárnő már két éve dolgozott közalkalmazottként egy általános iskolában, mikor is elhagyván addigi katolikus vallását áttért a muzulmán hitre és emiatt elkezdett fejkendőben tanítani. Az oktatásügyi hatóság felszólította, hogy tanítás közben ne hordjon vallási meggyőződését egyértelműen kinyilvánító öltözetet. Dahlab megtámadta a határozatot, majd fellebbezéssel élve bírósági útra is terelte az ügyet. A svájci bíróságok véleménye alapján a csadorviselés sérti a semleges állami oktatás elvét, hiszen egy gyermek számára maga a tanár testesíti meg az iskolát, s így hiába lesz semleges az intézmény többi része, a hölgy osztályába járó diákok számára vallásilag elkötelezett oktatást fognak nyújtani. A nemzeti ítélkező fórumok továbbá utaltak arra, hogy e viselet nehezen összeegyeztethető egy kiemelkedő alkotmányos értékkel, mégpedig a nemek egyenjogúságával. Az Emberi Jogok Európai Bírósága mind a három vizsgálati pontban (törvényi szintű-e a szabályozás, van-e megfelelő oka, mértéke szükséges-e egy demokratikus társadalomban²²) megfelelőnek találta az Egyezmény 9. cikkének korlátozását.²³ Kifejtette, hogy a gyermekek korát tekintetbe véve a fejkendő viselésének létezhetséges térítő hatása.

¹⁸Ezzel ugyanis több az egyezményben részes államot is kizárna, hiszen államvallás van az Egyesült Királyságban (anglikán), és államvallás volt egészen 2012. június 15. napjáig Norvégiában (evangélikus-lutheránus) stb.

¹⁹Folgero and others v. Norway, 29. June 2007.

²⁰Lautsi v. Italia, 3 November 2009.

²¹VARSA NYI 2010.

²²POZSÁR-SZENTMIKLÓSY 2010.

²³Dahlab v. Switzerland, 15 February 2001.

Ez EJEK említett döntései alapján tehát megállapítható, hogy a strasbourgi bíróság oktatásra vonatkozó semlegesség-elvárás szintje sokkal magasabb, mint az közhatalom-gyakorlás más területeire vonatkozó követelményé.²⁴

A semlegesség követelményét a 4/1993. (II. 12.) AB határozatában tárgyalja részletekbe menően az AB. A döntés előzményeként létrejött alkotmányossági probléma a volt egyházi ingatlanok rendezéséről szóló törvény kapcsán fogalmazódott meg. Az indítványozók sérelmezték többek között, hogy a jogszabály nem tartalmaz garanciát arra vonatkozóan, hogy minden településen legyen világnézeti semleges iskola, és hogy az egyházak vagyonának elosztásánál alkotmányellenesen tesz különbséget egyházak és más társadalmi szervezetek között. A dolgozat témáját követve nem a konkrét alkotmányossági problémát, hanem az annak kapcsán lefektetett alapelveket veszem részletesebben szemügyre.

A semlegesség axiómája adott, az 1993-as érvelés a lelkiismereti és gondolat szabadság pusztán alkotmányos deklarációját is elegendőnek tekinti a semlegesség követelményének alátámasztására: „*Ezért a gondolat, a lelkiismeret és a vallásos hit (meggyőződés) szabadságához való jogból önmagában - ha ti. a vallás gyakorlásához való jogot most nem vesszük figyelembe - az államnak az a kötelessége következik, hogy az állam nem ítékezhet vallásos hit vagy lelkiismereti meggyőződés igazságtartalmáról. Ezt az Alkotmány - történeti okból – ma csak a tudomány szabadsága tekintetében mondja ki kifejezetten (70/G. § (2) bekezdés), de az Alkotmánybíróság szerint ugyanilyen tartózkodási kötelezettség hárul az államra a vallásszabadsághoz való jogból is.*”²⁵ E határozat indokolásában az AB kifejti véleményét, amely szerint a semlegesség nem csupán „mögöttes elv”, hanem az állam és egyház szétválasztását deklaráló paragrafus egyenesen előírja az állam semlegességét. Az AB ezáltal a semlegességet az alkotmány, vagyis a lehető legmagasabb jogi követelmények szintjére helyezi, vitathatatlaná és – a textuslisták számára is – megkérdőjelezhetlenné teszi.²⁶

Az AB e témával kapcsolatosan „puhítja” az állam és egyház elválasztásának kötelezettségét, és mivel e kötelezettség képezi semlegesség-felfogásának egyik alapját, így magát a semlegesség követelményét is. Kimondja ugyanis: „*Az állam és az egyház elválasztásának módja, következetessége, szigorúsága minden ország sajátos történelmi*

²⁴Vö.: Case of Dogru v. France 04. December 2008.

²⁵4/1993. (II. 12.) AB hat.

²⁶„Az állam vallási semlegességét kifejezetten előírja és garantálja az Alkotmány 60.§ (3) bekezdése.”

körülményei szerint alakul.”²⁷ Ezen érv szerint tehát a szekularizáció elvárása az egyes országok történelmi múltjától függően hol szigorúbban, hol megengedőbben értelmezendő kategória. A történelmi múltra való hivatkozás önmagában egy, az EJEB által is gyakran,²⁸ kifejezetten az állam és az egyház szétválasztásának problémája kapcsán is használt érv. A Refah-döntésben²⁹ az Emberi Jogok Európai Bírósága egy törökországi párt betiltása kapcsán hivatkozott az ország sajátos történelmi múltjára, vagyis az állam és az egyház szoros összefonódására, és ezzel indokolta döntését, amely szerint a párt betiltása ebben az esetben nem sértette meg az Emberi Jogok Európai Egyezményét. Az EJEB a Sahin-ügyben³⁰ nem csupán politikai szabadságjogkorlátozás vonatkozásában, hanem a vallás kinyilvánításával kapcsolatosan is megállapította, hogy az ország (szintén Törökországról van szó) múltjára, az állam és az egyház összefonódására való tekintettel a szekularizáció szolgálhat olyan alkotmányos célként, amelynek érdekében a valláskinyilvánítás joga korlátozhatóvá válik. Tehát a szekularizáció illetően felfogása a szigorúbb elvárás vonatkozásában megfelel a nemzetközi sztenderdnek.

Az AB fentebb idézett mondata ugyanakkor nem csupán fokozott követelményt, hanem akár megengedőbben értelmezett szekularizációt is magában foglal. Amennyiben például egy országban az állam és az egyház összefonódása mindig is enyhébben, vagy nagyon rövid időszakban valósult meg, úgy talán kevésbé szorul garanciákra az állam egyházakkal történő együttműködése. A 4/1993. (II. 12.) AB hat. szövege pedig inkább arra enged következtetni, hogy az AB nem az EJEB által is gyakran előhívott szigorító értelemben használja a történelmi múltra való hivatkozást. Az érvelés ugyanis az egyházak történelmi és a jelenkori társadalomban betöltött szerepének, valamint az „egykori egyházi feladatok” figyelembe vételére való felhívással folytatódik. Az AB kifejti, hogy az iskolai oktatás terén is az egyházaknak tradicionális szerepük van, melyre az államnak a jelenkorban is tekintettel kell lennie. Ami arra enged következtetni, hogy Magyarország történelmi múltja nem indokol erősebb garanciákat az állam és az egyház elválasztásának megvalósulására. Az állítás önmagában érthető is, hiszen hazánkban a közeli történelem, a szocializmusban bekövetkezett egyházüldözés talán éppen a vallásszabadság közösségi gyakorlásának különös támogatására ösztönöz. Zlinszky János a

²⁷ 4/1993. (II. 12.) AB hat.

²⁸ Ld: Rekvenyi László kontra Magyarország, 20.May 1999.; Refah Partisi and Others v. Turkey, 31 July 2001.; Case of Leyla Sahin v.Turkey, 10 November 2005.

²⁹ Refah Partisi and Others v. Turkey, 31 July 2001.

³⁰ Case of Leyla Sahin v.Turkey, 10 November 2005.

18/1994. (III. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában ezt az álláspontot fogalmazza meg. Véleménye szerint a gyermekek számára nem materialista elkötelezett oktatást biztosítani kívánó szülők ma nevelési céljaikkal hátrányos helyzetben vannak, ezért az államnak kötelezettsége, hogy ezen esélyegyenlőtlenséget kiküszöbölje. Továbbá ezt a nézetet támasztja alá a 225/B/2000. AB hat., amelyben maga a Testület nyilvánította alkotmányosan megengedhetőnek, hogy a költségvetésről szóló törvény szerint a meghatározott közfeladatot ellátó egyházi intézmények fenntartói a normatív állami hozzájáruláson túl kiegészítő támogatásra jogosultak, míg a nem egyházi intézményfenntartók ebből a kiegészítő támogatásból nem részesülnek.³¹

Az At. hatálybalépésével az oktatásban bekövetkező jelentős változás, hogy mivel az alkotmányos értékek közvetítése, az ezekre való nevelés a semleges oktatásnak is fontos elemét jelentik, a Nemzeti Hitvallásban megfogalmazott értékek különös hangsúlyt kapnak. Ugyanis mivel az At.-nek immáron részét képezik keresztény értékek mellett elkötelezett passzusok, ezen “hitvallások” a semleges intézményekben is tanítandó alkotmányos értékek részévé váltak, és így ezeket az oktatóknak még állami iskolákban is a nevelés részévé kell tenniük.³² Az oktatás területén kialakított semlegességi gyakorlat tekintetében további újdonságként említhető, hogy az At. nem csupán az állam és az egyház elválasztásának elvét, hanem az egyházak és az állam közösségi célok érdekében történő együttműködését is hangsúlyozza. Az ilyen alapon történő együttműködést, az AB a hajdani Alkotmány alapján is minden esetben alkotmányosnak,³³ sőt támogatandónak nyilvánította. Tehát ebből a szempontból lehet akár az eddigi gyakorlat alkotmányos szintű deklarációjáról is beszélni. A változtatás azonban megenged egy olyan következtetést is, mely szerint a mindezidáig alkotmányosan elfogadott, de az alkotmány által nem deklarált gyakorlat, most kötelezővé és alkotmányosan kikényszeríthetővé válik. Míg eddig az alkotmány megtűrte – és a vallásszabadság, valamint a szülő a gyermeknek adandó nevelés megválasztásához való jogának értelmezése alapján – talán támogatta is az egyház és az állam együttműködését az oktatás területén, most az At. hatálybalépésével az állam közösségi célok érdekében kötelezően együttműködik az egyházakkal.

³¹A 225/B/2000. AB határozatában az AB a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről szóló 2006. évi CXXVII. törvény 31. § (4) bekezdése alkotmány-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt vizsgálta.

³²SOMODY-VISSY 2011.

³³Ld.: 225/B/2000., 18/1994. (III. 31.), 1042/B/1997., 4/1993. (II.12) AB hat.-ok.

Különösen érdekes lehet e változtatás a fentebb tárgyalt alkotmánybíróági határozatok tükrében, amelyekben a Testület kifejezi, hogy magából a lelkiismereti és vallásszabadságból következően, a vallás közösségi gyakorlásának feltételeit az államnak kívánatos biztosítani. Valamint a lelkiismereti és vallásszabadság, a gyermeknek adandó nevelés megválasztásához és a művelődéshez való jogok együttes értelmezéséből következik, hogy az államnak támogatnia kell az egyházi iskolák létrejöttét, működését. Tehát annak ellenére, hogy a régi Alkotmányban nem volt szövegszerűen deklarálva az egyházakkal való együttműködés, az egyes alapjogok gyakorlásának elkerülhetetlen elemeként benne foglaltatott. Mivel az alkotmányozó bizonyára ezen határozatok és alapjogok tartalmának ismeretében döntött a rendelkezés At.-be való iktatásáról, csakis arra lehet következtetni, hogy a fentebb kifejtett értelmezésen is túl, különös hangsúlyt akart fektetni az állam egyházakkal való együttműködésére. Alátámasztják e következtetést az Alaptörvénnyel összhangban elfogadott a köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény, és az annak nyomán az oktatás területén bekövetkező változások. A köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény rendelkezései alapján ugyanis az egyházi iskolák száma – csak a magyarországi követők tekintetében a két legnagyobb egyházat figyelembe véve – száznegyvenegy intézménnyel nőtt, és mivel ezek mind állami vagy önkormányzati fenntartásból kerültek át a katolikus és a református egyházak kezébe, a semleges iskolák száma legalább ennyivel csökkent.³⁴

Önmagában e módosítások, illetve az oktatás területén bevezetett átalakítások akár szolgálhatják Zlinszky János a 18/1994. (III. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában megfogalmazott elv érvényesülését is, vagyis, hogy az egyháznak az oktatás terén vissza kell nyerniük egyenjogúságukat, melytől a szocializmus idején megfosztották őket. Látszólag az állam semlegességének elve sem sérül. Hiszen az állami iskolák továbbra is a semleges oktatást garantálják – eleget téve az alkotmánybíróági gyakorlatnak – és csak az egyházi fenntartású intézményekben osztanak meg világnézetileg elkötelezett tananyagot, illetve követelik meg az egyes vallások erkölcsi normarendszerének betartását a diákoktól. Ez a garancia egyedülként azonban még koránt sem jelenti, hogy a semlegesség tökéletesen megvalósulna a közoktatás területén. Elképzelhető a semlegesség elvének olyan módon történő áttörése is, hogy a szülők, vagy a gyermek számára a világnézetileg nem elkötelezett intézmény oktatásában való részvétel aránytalan terhet jelent. Amennyiben például az állami iskolák száma drasztikusan

³⁴SZOBOTA 2012.

lecsökkenne és helyettük egyházi iskolák létesülnének, a szülőknek a semleges intézmények korlátozott befogadó-képességére, és az esetleges nagy távolságra való tekintettel megoldhatatlanná válna a világnézetükkel nem ellentétes oktatást biztosítása gyermekeik számára.

2.3. *A szólás tartalomsemleges védelme*

A szólásszabadság leggyakrabban és leginkább elfogadottan megjelent eszköze a „tartalomsemleges” szabályozás és gyakorlat, ami azt jelenti, hogy a véleménynyilvánítást annak tartalmára való hivatkozással nem lehet korlátozni. Fenti követelmény teljesítése mellett mind a magyar AB, mind pedig az EJEB elkötelezte magát.³⁵ A tartalom alapú korlátozás tilalma nyilvánvalóan megfelel a semlegesség követelményének, sőt ez az állam mozgásterébe elhelyezett jogi korlát önmagában eleget tesz a véleménynyilvánítás szabadsága terén a világnézeti semlegesség elvárásának és meg is valósítja azt. Hiszen mind a verbális, mind a jelképes „beszéd” esetében az értéket hordozó egység a mondandó, vagy a szimbólum tartalma, így ha a hatalom korlátozó ereje ebből a térből eredendően ki van zárva, úgy lehetőség sincs a meggyőződésre tekintettel kitüntetni, vagy hátránnyal sújtani a kinyilvánított jóélethez vonatkozó felfogásokat. Az AB a tartalomsemlegesség elvárását egyebek mellett megfogalmazta a 30/1992. (V. 26.)³⁶, valamint a 14/2000. (V.12.) AB határozataiban³⁷. Az elsőként említett esetben az AB a „közösség elleni izgatás” büntető törvénykönyv-béli tényállásának alkotmányosságát vizsgálta. A 14/2000. (V.12.) határozatában pedig azt vizsgálta a Testület, hogy egyes önkényuralmi rendszerekhez köthető jelképek meghatározott használatának büntetőjogi szankcionálása nem sérti-e a véleménynyilvánítás szabadságát, illetve nem valósít-e meg diszkriminációt azzal, hogy csak a meghatározott jelképekhez kapcsolódó magatartást bünteti. A Testület bár mindkét döntésében elvárásként támasztja a semlegességet és az alól továbbra sem enged kivételt, mégis áttöri azt. Az AB a 30/1992. (V. 26.) határozatában a gyűlöletre uszítás tényállása esetén még külső körülmény, a valós veszély fennállása miatt nyilvánítja alkotmányosnak a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását. Hiszen a büntető törvénykönyv itt olyan közlést szankcionál, ami a társadalom egyes csoportjaira vonatkozóan nagy nyilvánosság előtt történő,

³⁵Ld.: 30/1992. (V. 26.) AB hat., 14/2000 (V. 12.) AB hat., Vajnai v. Hungary, 8 July 2008.

³⁶„Az értéksemlegesség elvéből következik, hogy az önkényuralmi rendszerrel való egyetértés kifejezése önmagában, tartalma alapján nem büntethető.”

³⁷„A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek...”

valós veszélyt tartalmazó és megbélyegző elemeket tartalmaz. Az AB által a 14/2000. (V.12.) határozatában felülvizsgált „önkényuralmi jelképekre” vonatkozó büntető törvénykönyv-béli tényállás alapját a “kiemelt” jelképek tartalma képezi. A törvény hiába bünteti csak a terjesztést, a nagy nyilvánosság előtti használatot és a közszemlére tételt, és hiába sorol fel taxatív kivételeket (ismeretterjesztő célra rendelt használat stb.), a szabályozás ebben az esetben mégis a kiválasztott jelképek tartalma miatt született meg, és arra is vonatkozik. Ebben a döntésében tehát az AB a tartalomsemlegességet áttörő szabályozást nyilvánított alkotmányosan megengedhetőnek. A tartalomsemlegességben mint gyakorlatban szükségszerűen érvényre jut a világnézeti semlegesség, ennek bizonyítása érdekében nem feltétlen szükséges a fentebbieknél hosszabb fejtegetésbe bonyolódni.

Összetettebb feszültség húzódik abban a dilemmában, hogy a tartalomsemleges hozzáállás jelenti-e az egyetlen útját az állam véleménynyilvánítás szabadságának területén megnyilvánuló semlegességének, lehet-e az állam semleges oly módon, hogy bizonyos meggyőződések a szólásszabadság (és a demokrácia) keretein kívülállónak minősít. Értve ezt akként, hogy a véleményt nem – az EJEB gyakorlatában kialakított – objektív, kívülálló körülmények alapján (így idő, hely, foglyul ejtett közönség), hanem kifejezetten, és közvetlenül annak tartalma alapján ítéli el, és szankcionálja. Különös hangsúlyt kaphat e kérdés az utóbbi évek magyarországi történéseinek fényében, hiszen ennek következtében erősen megkérdőjeleződött e határvonal ideális volta. A konkrét kérdés a következő: a különböző szélsőségesen radikális nézeteket, a semlegességet meg nem sértve ki lehet-e rekeszteni a véleménynyilvánítás szabadságának körén kívülre? E meggyőződések esetében, tekintve az emberi jogokra, demokráciára való veszélyességüket, indokolt lehet egy, a tartalomsemlegességet áttörő szabályozás kialakítása.

Elképzelhető a tartalom alapján történő szankcionálás egy, a tartalomtól független, objektív tényező: az alapjoggal, vagy alkotmányos céllal való ütközés esetén. Bár az alapjogsérelem egy külső körülmény, mivel annak megsértését maga a tartalom is okozhatja, így ilyen esetben magát a tartalmat nyilváníthatja törvényellenesnek az arra jogosult szerv. Ilyen alapjogi ütközést állapított meg az AB a 14/2000. (V. 12.) AB határozatában, hiszen a normaszöveg felülvizsgálatakor az intézkedés következményeként keletkezett konfliktust a szükségesség és arányosság követelményének való megfelelés szempontjából is vizsgálta. Az alapjogvédelem céljából alkalmazott ilyen teszt a tartalomsemlegesség elvárásánál tágabb és akár

szűkebb korlátaikat is bevezetheti a véleménynyilvánításnak, attól függően, hogy a szólás szabadságával szemben milyen alapjog vagy alkotmányos cél áll, és azt hogyan értékeli az AB. A tartalomsemlegesség szempontjából nézve a szükségességi-arányossági teszt által vizsgált problémákat, alapjog alapjoggal való ütközése esetén könnyebben eldönthető a dilemma, mint ha egy alapjog alkotmányos érdekkal kerül szembe. A konkrét alapjogsérelem ugyanis szolgálhat olyan objektív a meggyőződéstől független mérőként, amelyre hivatkozással a semlegesség követelménye tartható. A szólásszabadság a legtöbb esetben más személyek emberi méltóságához való jogával ütközik, és e kitüntetett alapjoggal szemben kell bizonyos esetekben a véleménynyilvánításhoz való jognak meghátrálnia. Amennyiben az állam egy kijelentést, mely konkrét személyt vagy körülhatárolható csoportot emberi méltóságában sért, büntetni rendel, az nem az üzenetre magára, hanem az abban rejlő mondandóból fakadó sérelemre adott reakcióként értékelhető. Ennek a konfliktusnak a feloldása az alapjogi ütközés pusztá elbírálásánál komplikáltabb, hiszen magukban az alapjogok tartalmában, értelmezésében is számos bizonytalan pont található. Nevezetesen az, hogy mi tekinthető az emberi méltósághoz való jog esetében konkrét alapjogsérelemnek, illetve van-e közösségeknek emberi méltósághoz való joguk, vagy ez kizárólag személyek vonatkozásában értelmezhető stb.. Konzekvens bírósági gyakorlattal ezek a kérdések eldönthetők oly módon, hogy azáltal se a tartalomsemlegesség elvén, se pedig a világnézeti semlegességen ne essen csorba.³⁸

Az alkotmányos cél alapján álló korlátozás azért komplikáltabb kérdéskör, hiszen az alkotmányos cél önmagában jelenthet akár elkötelezett értékeket is. Mivel a semlegesség nem jelent értéksemlegességet, az állam kiállhat például a demokrácia és az emberek egyenjogúsága mellett, mégis a véleménynyilvánításhoz való jogot nem korlátozhatja arra való hivatkozással, hogy az állam és a többségi társadalom által felvállalt értékrendnek egy bizonyos meggyőződés ellent mond. Így hiába nem összeegyeztethető a tartalom a demokráciával és hiába gondolja a társadalom nagy része annak szöges ellentétét, nem tartanánk indokoltnak, hogy a királyság visszaállításának szükségességét, és ennek pozitív hatásait hirdető megnyilvánulásokat kollektívan kitiltsuk a közéletből. Továbbá éppen amiatt nem lenne indokolt, mert bár a tartalma

³⁸Az alapjog alapjoggal való ütközés esetén történő korlátozása Magyarországon és nemzetközi szinten is kialakítottak tekinthető ld. pl.: 4/1993. (II.12.) AB hat. Angliai Legfelsőbb Bíróság: Denbight High School Contra Shabina Begum 27. November 1989; Leyla Sahin v. Turkey, 10 November 2005, Dahlab v. Switzerland 15 February 2001; EJEE 17. cikk: az egyezményt nem lehet úgy értelmezni, „hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezménybe foglalt jogok és szabadságok megsértésére [...] irányul.”

demokrácia-ellenes, a forma, maga a megnyilvánulás, a demokrácia egyik építőeleme. Elképzelhető azonban olyan társadalmi helyzet, melyben a mondandó tartalma oly nagymértékben és közvetlenül jelent veszélyt a demokráciára, vagy más alkotmányos értékre, hogy hiába marad a véleménynyilvánítás védett formájában, a pluralizmus pilléréként kiüresedik, és csak a tartalom, mint veszélyforrás gyakorol hatást a környezetre. E helyzet kialakulása mind az AB, mind pedig az EJEB döntései³⁹ szerint függhet az adott ország történelmétől is, vagyis az egyes szabadságjogok gyakorlásának keretei a terület múltjától függően lehetnek szűkebbek, illetve tágabbak. Az elmondottakból következő egyik állítás, hogy Magyarországon például, ahol az elmúlt évszázadban diktatúra diktatúrát váltott, és ennek emlékei, gyökerei még mélyen ott élhetnek a nemzet tagjaiban, ezen önkényuralmi rendszerek ideológiájához köthető megnyilvánulásokat szigorúbban lehet kezelni, mint más a közeli történelmét tekintve ilyen sajátosságokkal nem rendelkező országokban. Ez a gondolatmenet azonban – ahogy azt Kukorelli István alkotmánybíró is a 14/2000. (V. 12.) AB határozathoz fűzött különvéleményében megfogalmazta – akár a véleménynyilvánítás szabadságának szélesebb kiterjesztését is indokolhatja, hiszen pontosan a diktatúrák sajátossága, hogy a nézeteikkel ellentétben álló meggyőződések hangoztatását megtiltják, ezért ilyen múlttal rendelkező országokban a korlátozástól különösen távol kell maradni, vagyis a tartalomsemlegesség követelményét szigorúan kell értelmezni.

A történelem sajátos helyzetére való hivatkozás továbbá nem feltétlenül indokolja a tartalomsemlegesség áttörését. Hiszen a sajátos helyzetből adódó körülményeknek nem szükségszerűen kell meggyőződés szerint differenciáló normát eredményeznie, az a „különleges” múlt ellenére is jelenthet külső határt a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásának vonatkozásában. A szólásszabadság e szigorított értelmezése megnyilvánulhat például abban, hogy az objektív körülményen alapuló korlátozás megfelel a büntetőjog funkciójaként meghatározott ultima ratio jellegnek.

A másik indokát a tartalomsemleges korlátozás áttörésének a „militáns demokrácia” felfogás képezi. Eszerint a demokrácia védelmében felhasználhatóak a jogállamiság eszköztárán kívül eső fegyverek is.⁴⁰ Vagyis lehet antidemokratikus vagy alkotmányellenes lépésekhez folyamodni, olyan esetekben, amikor a demokrácia védelme érdekében ez elkerülhetetlen. A

³⁹Refah Partisi and Others v. Turkey, 31 July 2001; Rekvényi v. Hungary, 20 May 1999.

⁴⁰Ld.: SAJÓ 2002.

militáns demokrácia értelmében, különleges társadalmi helyzetben a véleménynyilvánítás szabadságát akár tartalmi korlátozás alá is lehet vetni. Ha valós veszélye áll fenn a társadalomban annak, hogy az emberi méltóságot sértő eszmerendszer képviselői hatalomra törnek, vagy a működő alkotmányos rendszert aláássák, az említett demokrácia-felfogás szerint az ilyen körbe tartozó meggyőződések kinyilvánítását be lehet tiltani helytől, időtől és az érintett közönségtől is függetlenül. Mivel a militáns demokrácia akár áttörni enged a világnézeti semlegességet is, ezért maga a nézetrendszer nem tartalmaz olyan tartalom alapú korlátozást, amely biztosítaná az állam semlegességét. Egy ilyenfajta szabályozás azonban a militáns demokrácia felfogás talaján könnyen kialakítható, ha a semlegességet csak mint az indokolásban megkívánt kategóriát vesszük figyelembe. Ebben az esetben egy preferenciákon alapuló intézkedés alátámaszthatóvá válik a militáns demokráciára vagyis a többség által elfogadott rendszer és értékek megvédésére való hivatkozással. Így tehát létrehozható a véleménynyilvánításnak olyan fajta korlátozása, amely annak ellenére, hogy a kifejezés tartalmára vonatkozik, világnézetiileg mégis semleges marad. Amennyiben viszont a semlegességet mint diszkrimináció mentességet is követelményként támasztjuk, úgy a tartalom-semlegességet áttörő norma semmilyen módon nem lehet világnézetiileg sem semleges, hiszen azzal, hogy egy adott meggyőződést vallók vonatkozásában korlátozzuk a szólásszabadságot, úgy ezzel őket szükségképpen a jóélet felfogásuk alapján negatívan fogjuk megkülönböztetni.

Az At. a kialakított sztenderden az EJEB logikáját megfordítva vonhat maga után változásokat. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ugyanis a kommunizmushoz, szocializmushoz köthető jelképek, nézetek használatára, kifejezésére tágabb teret enged, mint a náci jelképek használatára és a rasszista vélemények kinyilvánítására.⁴¹ Az At. Nemzeti Hitvallása egyértelmű ítéletet mond ki a kommunista rendszerre vonatkozóan, a „Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései”-ként elnevezett különálló, mégis az alkotmány részét képező szöveg pedig deklarálja a kommunizmus szégyenletességét, a kommunista diktatúra bűneit, és a Magyar Szocialista Munkáspárt felelősségét. Hasonlóan konkrét és részletesen kifejtett (a Nemzeti Hitvallás egyetlen mondatában említi a nemzetszocialista bűnök elévülését) értékítéletet nem alkot a náci, vagy bármilyen más fajta diktatúrákról, ezért az At. szövegszerű értelmezése arra enged következtetni, hogy a kommunista eszmék Magyarországon sokkalta kártékonyabbak, mint

⁴¹Ld. a következő EJEB döntésekben: *Garaudy v. France*, 24 June 2003; *Lehideux and Isorni v. France*, 23 September 1998; *Witzsch v. Germany*, Court, 13 December 2005.; *Vajnai v. Hungary* 6 Oktober 2005.

más önkényuralmi rendszerek alapjául szolgáló nézetek. Tekintettel arra, hogy az EJEB is a demokrácia védelme érdekében nézet és nézet között különbséget tesz, megfelelő és valós indokolással ellátva ezek szolgálhatják a veszélyben lévő alkotmányos értékek megóvását is. Ezt azonban mindig sajátos, aktuális történésekkel, körülményekkel kell alátámasztani, hiszen a valós veszély csak ezeknek köszönhetően állhat elő. A mai magyar demokráciára súlyos fenyegetést jelentő erők számbavételekor a leginkább feltűnő militáns elemeket hordozó csoportosulás nem a kommunista ideológia köré szerveződve jött létre. Bár bizonyára a veszély megítélése is nagyon sok szubjektív elemet tartalmaz, a fenyegetettség vizsgálatakor a neonáci eszmék terjedése semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül. Ezért, ha az alkotmányozó a konkrét fennálló helyzetre való reakcióként emelte alkotmányos szintre a kommunista eszmék elítélését, úgy gondolatmenetének koherenciája érdekében a náci bűnöket és eszméket is ugyanolyan jogforrási szinten, ugyanolyan megvetéssel kellett volna sújtania ahhoz, hogy az világnézetiileg semleges szövegnek legyen minősíthető. Mivel ezt a jogalkotó nem tette meg, így okkal lehet arra következtetni, hogy a kommunista nézetekkel szembeni elkötelezett harc, és annak alkotmányos szinten történő kinyilvánítása inkább a regnáló hatalom ellenség-képének jogszabályi visszatükröződése, mintsem a demokrácia védelmében tett radikális lépése.

3. Implicit semlegesség

Az állam semlegessége – azon túl, hogy az Alkotmánybíróság kifejezett álláspontja szerint milyen elv az irányadó – nyilvánvalóan a semleges gyakorlatban mutatkozik meg, ez alapján dönthető el igazán, hogy az adott országban az állam a semlegesség talaján áll-e, vagy sem. A gyakorlatot pedig könnyen beláthatóan nem csupán az mutatja, hogy az AB mit is mond a konkrétan semlegesség követelményének való megfelelés szempontjából vizsgált dilemmákról, hanem az is meghatározza, hogyan értékel más, a semlegességet csak közvetetten érintő konkrét alkotmányjogi problémákat. Pontosan világnézetiileg érintett voltuk miatt azonban ezek a kérdések a legnagyobb vitát váltják ki a társadalomban. Így a Testület talán legismertebb döntései közé tartoznak a meleg identitású személyeket érintő, vagy az abortusz szabályozása kapcsán született határozatok. Annak ellenére, hogy ezekben a döntésekben a semlegesség követelményét az AB vagy egyáltalán nem, vagy pedig marginális problémaként említi, a semleges gyakorlat vizsgálatakor megkerülhetetlen ezek elemzése. A fejezetben tehát a homoszexuális személyek jogaival és a művi terhességmegszakítással kapcsolatos határozatokat – az eddigieknek megfelelően – a semlegesség, mint axióma és azzal kapcsolatos gyakorlat alapján fogom vizsgálni.

3. 1. Meleg identitású személyek jogai; hagyomány, közerkölcs, semlegesség

Ilyen, mindeddig nyugvópontra nem jutott vita a meleg párok házasságának kérdése. Az AB-e témakör kapcsán is ragaszkodik a semlegesség axiómájához, az attól való eltérésre továbbra sem ad felhatalmazást, azonban a semlegesség gyakorlatba ültetése ezekben az esetekben különösen nehéznek tűnhet. A keresztény értékrendet vallók ugyanis éppen világnézeti meggyőződésükre való hivatkozással mélyen elutasítják e családjogi intézmény ilyen kiterjesztését. Az államnak pedig ezen a téren igencsak nehéz semlegesnek maradnia, hiszen a házasság egy, a jog által erősen determinált intézmény, a jogalkotónak elkerülhetetlenül döntenie kell arról a kérdésről, hogy kik jogosultak a házasság intézményébe lépni. Nem mondhatja egyetlen országgyűlés sem, hogy a semlegesség talaján állva nem szabályozza pontosan a házasság intézményét, hiszen ennek következtében elveszítené egyik lényegi elemét is, miszerint egy erősen védett polgári jogi konstrukció. A jogalkotó vagy lehetővé teszi a melegek házasságát vagy pedig nem: nincs a következmények tekintetében vett semleges út. Azonban a semlegességi

felfogások között találunk olyat is, mely a követelmény megvalósulását nem a következmények, hanem a döntés indokolásának semlegességében látja.⁴² Amennyiben a semlegességnek e csökkentett tartalmú elvárását tekintjük szükségesnek, úgy annak ellenére, hogy az AB meleg identitásúakkal kapcsolatos döntéseinek minden bizonnyal értékítéletet közvetítő következményei lettek, továbbra is fenntartható a kérdés, hogy vajon semleges-e a Testület a kérdéskörrel kapcsolatos gyakorlata. Amennyiben semleges, további dilemmaként merül fel, hogy milyen tartalommal tölti meg a Testület a vizsgált jogfilozófiai kategóriát és milyen mértékű szigorúsággal értelmezi azt.

Az AB több határozatában is, több oldalról közelítve meg a témát foglalkozik a meleg identitásúak jogaival. A 14/1995. (III. 13.) AB határozatában az „élettársi kapcsolat” és a házasság szabályozásával foglalkozik, ezen belül is azzal, hogy alkotmányos-e, nem valósít-e meg szexuális beállítottság szerinti diszkriminációt az a rendelkezés, amely ezeket a jogi konstrukciókat férfi és nő kapcsolataként definiálja. A döntés értelmében az AB a házasság intézményéből kizárja az azonos nemű párokat, az élettársi kapcsolatra vonatkozó szabályozás e pontját viszont alkotmányellenesnek nyilvánítja. A Testület döntésében hangsúlyozza, hogy ez a családjogi forma nem rendelkezik olyan mértékű hagyományokkal, mint a házasság, továbbá a konstrukció használatával megalkotott szabályokat figyelembe véve nem indokolt a nemek szerinti különbségtétel.

Első olvasatra a tárgyalt határozat indokolása akár megfeleltethető a semlegesség követelményének, hiszen a házasság, mint intézmény vallási eredetű gyökerét konkrétan nem említi a Testület, magyarázatában annak hagyományos funkcióját, az „eredeti és tipikus rendeltetését”, valamint vagylagos feltételként a gyermeknevelést emeli ki. Maga a hagyomány és a házasság hiába vált napjainkra akár teljesen önállóan, annak csupán szekuláris tartalmát megtartva kultúránk részévé, mégis elszakadhatatlanul kapcsolódik Magyarország történelmi keresztény vallásához. Bár amennyiben az indokolás semlegességének elvét követjük, úgy azt gondolom, hogy a követelmény teljesülése szempontjából ez a dilemma csekély jelentőséggel bír. A Testület tehát a házasságot mint történelmi hagyománnyá vált, és ezáltal a jelenlegi formájában védett intézményt tünteti fel, s érvelése e ponton hasonlítható a munkanapokkal kapcsolatos alkotmánybíróági döntéshez. A 10/1993. (II. 27.) AB határozatában az AB egyes vallásokhoz

⁴²KIS 1997.

köthető ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánításának alkotmányosságát vizsgálta, és megállapította, hogy többek között a vasárnap, mint munkaszüneti nap előírása nem sérti sem a vallásszabadságot sem pedig a szekularizmus kívánalmát. Érvelésében a Testület szintén a vallási szokás és a hagyomány kapcsolatát vizsgálta és a jelenleg tárgyalta, a házasságról szóló döntésével ellentétben ezt az érvrendszert pontosan a vallási eredetű, de mélyen a kultúrává vált intézmény szekuláris voltának, semlegességnek alátámasztására használja. Természetesen ez nem jelent gyökeres ellentétet a két határozatban foglaltak között, hiszen a munkaszüneti napok kapcsán az alkotmányossági probléma a már létező szabályozás semlegessége körül bontakozott ki. Előbbiekkel analóg kérdéskör lenne az, hogy vajon a házasság, mint eredendően egyházi jogi intézmény nem sérti-e a semlegesség eszméjét, vagy pedig fordítottnak, hogy a vasárnapi nap szabályozása kiterjeszthető-e olyanra, ami annak hagyományos funkciójával szemben áll.

Annak ellenére, hogy a semlegesség követelményét az AB e kérdéskör kapcsán sem nyilvánította elhanyagolhatónak, gyakorlatában ismét áttörte azt. Az indítványozóknak a 14/1995. (III. 13.) AB hat. alapjául szolgáló diszkrimináció érvére reagálva a Testület a probléma eldöntése végett a diszkriminációs tesztet alkalmazta. A teszt alkalmazása során képzett homogén csoportok elkülönítésénél az AB a nőket és a férfiakat sorolja külön csoportokba, mely lépés után a teszt nyilvánvalóan kimutatta, hogy a házasság szabályozása nem tesz különbséget férfi és nő között. Hiszen mind a férfiak, mind pedig a nők házasodhatnak. Könnyen belátható azonban, hogy amennyiben a Bíróság heteroszexuális és homoszexuális emberek csoportjaira osztja fel a társadalmat, úgy a teszt alkalmazása során egészen más eredmény született volna.⁴³

Mivel e jelen dolgozat témájához nem kapcsolódik a diszkriminációs teszt alkalmazási módjának elemzése, ezért ettől eltekintenek, és a döntés ezen, nem véletlenül kiemelt részével más aspektusból foglalkozom. Első ránézésre ugyanis úgy tűnik, mintha az AB maga is elsajátította volna az állam semlegességére vonatkozó tételeket, és az indokolás semlegességének követelményét szem előtt tartva, az elvárást nem teljesítő döntéshez semleges indokolást rendelt. Ami akár elfogadható is lehet, hiszen állíthatjuk azt is, hogy amennyiben egy adott intézkedés rendelkezik semleges indokolással úgy a szabályozás tartalmára, hatására tekintet nélkül szükségszerűen semlegessé válik. Az ezzel szembenálló érvelés szerint ez nem elégséges elvárás, hiszen az indokolás semlegességének követelménye nem akként valósul meg, hogy egy

⁴³HALMAI – TÓTH 2003, 390. o.

nyilvánvalóan világnézetileg elkötelezett intézkedés mellé abszolút semleges indokolást társítunk. Vagyis hiába tűnik igen egyszerűnek a semlegesség e kritériuma, azonban egy, az említett elvárásnak megfelelő érvnél többet jelent. A semleges indokolás követelménye kapcsán ugyanis mindenképpen olyanfajta értelmezés indokolt, amely a logikai sorrendet is meghatározza. Szükséges a semleges indokolás, de csak akkor felelhet meg a semlegesség követelményének, ha az a döntés, intézkedés tényleges kiváltó oka. Először kell ez érvenk megfogalmazódnia, és ehhez rendeltetik hozzá a cselekmény, nem pedig fordítva. Tehát e tekintetben a semlegesség teljesülésének vizsgálatakor nem csupán az érvrendszer szekuláris, pártatlan voltát, hanem azt is figyelembe kell venni, hogy a levezetett érv valóban az adott döntés megszületésének lényeges elemeként, iránymutatójaként szolgált-e? Említett elvárásban természetesen benne foglaltatik az is, hogy ne tartalmazzon semmiféle olyan logikai buktatót, amiről arra lehet következtetni, hogy az indokolás „utángyártott”. Tekintettel azonban arra, hogy az indítványozó az alkotmányban található nemek szerinti diszkrimináció tiltására hivatkozott, a Testület számára ez megfelelő alapot szolgáltatathatott arra, hogy ne szexuális beállítottság szerinti, hanem nemek közötti megkülönböztetés fényében alkalmazza a diszkriminációs tesztet. Tudatában annak, hogy az AB kiterjesztően értelmezte az indítványhoz kötöttség elvét, elvárható lett volna a Testülettől csupán a semlegesség szempontjából is egy ennél megalapozottabb, szélesebb látóköri indokolás.

Az alkotmány őreinek „szivárvány-határozatként” elhíresült döntését is igen-igen sok kritika⁴⁴ érte, illetve éri a mai napig is. Az egyik ezek közül, hogy a Testület e döntésében áttörte a semlegesség követelményét és a homoszexuális érdekvédő egyesületekkel, így a homoszexuális emberekkel szemben az egyenlő méltóság kívánalmát is. Az AB ugyanis – egyetértésben a rendes bíróságok döntéseivel – alkotmányellenesnek nyilvánította, hogy a Szivárvány Társulás nem kötötte életkori feltételhez a kiskorú személyek homoszexuális érdekvédő egyesülethez való csatlakozását.⁴⁵ Bírálják a döntést annak ellenére, hogy a Testület, magát védve, még az indokolás elején leszögezte, hogy bárhogyan is dönt az adott kérdéssel kapcsolatosan; *„ennek az ügynek nem tárgya a homoszexualitással kapcsolatos egyesületek alkotmányossági szempontból*

⁴⁴Ld. pl.: KIS 1996; Ne a gyerek előtt (Bírák és melegek).

⁴⁵Szivárvány Társulás a Melegek Jogaiért az AB döntése után az Európai Emberi Jogi Bírósághoz fordult. Az EJEB elutasított a panaszt, mivel megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének védelmét előíró alkotmányos passzus megfelelő jogalapnak tekintette az egyesülési jog korlátozásának vonatkozásában. A kérelem száma: 35419/97, HALMAI-TÓTH 2003, 512. o.

való minősítése”⁴⁶, s a későbbiekben is kijelenti: „az alapjoggyakorlás korlátozása nem hordoz értékítéletet arról, amiben a gyermeket akadályozza, illetőleg amitől visszatartja”⁴⁷. Úgy tűnik tehát, hogy a Testület számított rá, és ezért igyekezett elébe menni az elkötelezett döntés miatt rá zúduló kritikáknak.

A Szívárvány Társulás kapcsán felvetődött probléma alapjogi szempontból különösen bonyolulttá válik annak következtében, hogy nem egy alapjog ütközik egy másik alapjoggal, hanem az adott ügyben érintetteknek az egyesüléshez, a szülőknek a gyermeknek adandó nevelés megválasztásához, a megfelelő testi és szellemi és erkölcsi fejlődéshez való joga és a diszkrimináció tilalma is. Ráadásul az egyesülési és a megfelelő testi és szellemi fejlődéshez való jogok alanya ugyan az a személy, vagyis a gyermek. Az AB pedig – mint az közismert – a megfelelő testi szellemi és erkölcsi fejlődéshez való jogot részesítette előnyben. A vázoltakból már kitűnik, hogy a semleges indokolás követelményének való megfelelés az adott szituációban igen-igen erős érveket kíván a megfelelő testi szellemi és erkölcsi fejlődéshez való jog, és annak elsőbbsége mellett. A jelen döntést ismerve, ha nem is megingathatatlan, de érveket kívánt volna meg minden egyes alapjogi ütközésben való döntés esetében. A 21/1996. (V. 17.) AB hat. indokolását figyelembe véve ugyanis úgy tűnik, minthogyha a Testület számára észrevétlen maradt volna, hogy az adott problémát nem mindkét oldalon egy-egy alapjog ütközése okozza, hanem egy alapjog másik hárommal ütközik. Így indokolásában a három dilemma közül valamennyit mérlegre kellett volna tennie. Azáltal, hogy az AB a döntés mellett felsorakoztatott érvekkel nem támasztotta alá, hogy miért is feltétlenül szükséges a szülő, illetve az egyesületi tagok jogait korlátozni az AB áttörte a semleges indokolás követelményét.

Témánk szempontjából külön tárgyalandók az AB e határozatába foglalt „közérkölc”, „többségi nézetek”, „közfelfogás” fogalmak és azok alkotmánybíróági értékelése, hiszen ezek által a Testület jelentősen puhítja a semlegesség követelményét. Pusztán tényeket állapít meg a Testület, amikor leszögezi, hogy e fogalmak, mint érvek fokozatosan szorulnak ki az ítélezésből, illetve a törvényalkotásból. Azonban – és a semlegesség-felfogás szempontjából ez a releváns – ennek megállapítása után és mindezek ellenére, mégis akként érvel, hogy a közmorál ma is irányadó érték, aminek hatása van a kötelező normarendszerre is (pl.: gyermekek szexuális önrendelkezési joga, offenzív pornográfia). Sőt a közérkölc meghatározására, érvényesítésére

⁴⁶21/1996. (V. 17.) AB hat.

⁴⁷Uo.

egyenesen jogot biztosított a képviselők számára; „Ahogy a „közérdek” meghatározását is alapvetően átengedte a demokratikus törvényhozásnak (ABH 1993, 382.), a közrendet és benne az erkölcsöket is a képviselőknek van joguk érvényesíteni - amíg valamely más okból az Alkotmány határaiba nem ütköznek. Ezeket a határokat kell a fenti módszer szerint úgy megállapítani, hogy közben a közerkölcs önálló értékelésére lehetőleg ne kerüljön sor.”⁴⁸ Vagyis a kialakított semlegesség-fogalomba belefér a közerkölcsre való hivatkozás, az annak történő megfeleltetés is. A közerkölcsöt azonban a mindenkori társadalom formálja, e tényből viszont az következik, hogy a semlegesség is egy alakítható kategória. Ezt az AB azáltal ismeri el, hogy kimondja: a képviselőknek van joguk a fogalom meghatározására, hiszen így a népszuverenitás elvéből következően az erkölcs tartalmának tényleges kialakítói a polgárok. Amennyiben ugyanis a közmorálra való hivatkozás megfelel a semlegességnek, és a közmorál pedig egy tetszőlegesen bővíthető, illetve szűkíthető kategória, akkor ez nyilvánvalóan ugyanúgy bővíteni, illetve szűkíteni fogja a semlegességi érvek körét is. Tegyük fel, hogy az offenzív pornográfiát a képviselők morálisan elfogadhatónak nyilvánítják, hiszen mindenkinek saját döntése, hogy önmaga személy szerint enged-e a jelenség által gyakorolt nyomásnak, mennyiben fog élni vele, vagy mennyiben nem. Ily módon kitágítják a közerkölcs fogalmát, s mivel e fogalmat a képviselők – illetve ideális esetben a polgárok – határozzák meg, az AB-nak szükségszerűen igazodnia kell hozzá. Természetesen, amennyiben azt állapítja meg, hogy e rendelkezés mások alapjogát sérti, vagy más módon ütközik az alkotmánnyal, úgy megsemmisítheti, de ha önmagának – vagyis a tárgyalt határozatban foglaltaknak – nem akar ellent mondani, azt nem állíthatja, hogy ellentétes a közerkölccsel. A közerkölcs fogalma tehát egy keretbe foglalt, de ruganyosabb kategória, melyben a keretet maga az Alkotmány adja. Az ilyen tendenciájú jogi gyakorlat – amennyiben az AB a közmorál értelmezését ténylegesen a jogalkotóra bízta, és a fenntartását, mely szerint csak az alkotmány sérelem szabhat gátat ezen jogosítványának, szigorúan értelmezi – szükségszerűen azt is eredményezi, hogy magára a semlegesség követelményére is hatást gyakorolhat az Országgyűlés, vagy a nemzet.

A Testület fent írt értelmezési módszere mindenképpen indukálja a következő kérdést: meddig terjed ez a formálási-lehetőség, miként határozhatja meg az Országgyűlés a közerkölcs fogalmát és vele a semlegességet is? Hogyan alakul például a semlegesség követelmény abban az

⁴⁸21/1996. (V. 17.) AB hat.

esetben, ha egy nemzet tagjai, és ezáltal parlamenti képviselőik is történetesen 90%-ban egy adott vallás tanait tartják elfogadhatónak, mindannyian azzal azonosulnak.

Bármelyik vallást is vesszük ehhez a nem teljesen fiktív példánkhoz alapul talán legtöbbjük erkölcsrendszerére jellemző a „paráznaság” tiltása.⁴⁹ Tehát amennyiben a társadalom nagy része egy ilyen vallás tanaival azonosul, abból következik, hogy a közerkölcs fogalmába az adott nemzetben már nem fér bele a házasságon kívüli szexuális kapcsolat. És ez akár közvetett módon meg is jelenhet az ország jogszabályiban. Természetesen – demokratikus államot feltételezve – nem a legszélsőségesebb példákra kell gondolni (a paráznaság büntetőjogi eszközökkel való üldözése, házasságon kívül született gyermekek alacsonyabb jogállása) hiszen ezeket, mivel egyes emberi jogokat súlyosan sértene, ideális esetben nagyon valószínű, hogy az AB megsemmisítené. Gondoljunk inkább egy koránt sem ennyire lehetetlennek tűnő példára, miszerint a parlament a házasságról és családról szóló törvény preambulumban kiemeli a házasság intézményét, és deklarálja, hogy férfi és nő együttélésének ez a legszentebb és a közmorál értelmében leginkább elfogadható formája.

A magyar AB mércéjén ez a rendelkezés a semlegességre, az egyenlő méltóságú személyként való tiszteletre való hivatkozással szemben is a 21/1996. (V. 17.) AB hat. kiemelt része alapján alkotmányosnak kell, hogy bizonyuljon. Ugyanis a törvény ezen túl semmiféle hátránnyal nem sújtja az élettársi kapcsolatban, vagy más jogi formában együtt élőket, csupán csak deklarálja a nép közmorálról alkotott felfogását, amit a Testület szerint szabadon meg is tehet. Konkrét alapjogokba pedig, vagy alkotmányos rendelkezésbe nem ütközik. Nem sérti az állam és az egyház elválasztásának elvét, hiszen ebben az esetben nem egy adott vallás tanáról, hanem a közerkölcstről van szó. Nem valósít meg közvetlenül, kimutatható módon diszkriminációt, hiszen elismeri a házasságon kívül élő személyek méltóságát is, és azon kívül, hogy preambulumban kifejti a társadalom véleményét, semmiféle megkülönböztetést nem tesz a két csoport között. Csupán az állam semlegességét érezhetjük sértve, hiszen értékítéletet közvetít a jóéletre vonatkozó felfogások között. Azonban az AB e nagyon lényegtelennek tűnő érvelése alapján a semlegesség fogalmát a törvényhozó a közerkölcs érvényesítésével bővítheti. De feltételezett példánkban ennél még bonyolultabb a vázolt probléma megoldása, hiszen azáltal,

⁴⁹A házasságon kívüli szexuális kapcsolatot tiltja a három világvallás; a muzulmán, a keresztény, a zsidó, de ezeken kívül több „modern” vallásban is megtalálható ez a tilalom: mormon vallás, szcientológia stb.

hogy az AB megengedte a jogalkotónak az erkölcs fogalmának érvényesítését önmagát nem mentette fel a semlegesség követelménye érvényesítésének kötelezettsége alól.⁵⁰

A meleg párok megítélésében az At. szövegének a már említett „általános” pontjai mutathatnak a változás irányába. Így a kereszténység méltatásaival körbevett családfogalom, mint érték kiemelése nehezen egyeztethető össze az egy nő, egy férfi, és az ő gyermekeik, mint „hagyományos” családmoddltól eltérő formájú, vagy összetételű közösségekkel. Különösen megvilágítja az „alaptörvényi” családmoddlt az L) cikk (1) bekezdése, amely a házasságot, mint férfi és nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget definiálja. Ezek a változások – ismerve az AB e témában született határozatait – ebben az esetben is titulálhatóak az eddigi bevett gyakorlat alkotmányi szintre való emeléseként. A Testület mindeközéig fenntartotta a házasság intézményét az egy férfi és egy nőből álló párok számára, az At. pusztán csak deklarálta a fennálló status quo-t. A változás a módosításra jogosult szervben következett be, ugyanis míg a hajdani Alkotmány szövege elvben megengedte a házasság egynemű párokra való kiterjesztését, az At. szövegszerűen zárja azt ki. Így hiába lesz esetleg a jövőben olyan összetételű Alkotmánybíróságunk, amely egy újabb indítvány esetén az eddigiektől eltérő döntést hozna, ahhoz az alkotmányozó hatalom döntésére is szükség lenne. Mivel azonban ezek a szabályozások a gyakorlatban eddig nem jelentkeztek motivációjaként valamely az eddigiektől eltérő szabályozás megalkotására, a konkrét kérdés vonatkozásában nehéz és felelőtlen lenne megjósolni, hogy lesz -e változás a jövőben az egynemű párok házasságának, illetve a meleg identitású személyek elismerésének vonatkozásában. Így az At. házassággal és ezáltal a melegek jogaival kapcsolatos szövegszerű változásai kapcsán egyelőre csak az általános, az előbbiekben már kifejtett következtetés vonható le. Az tudniillik, hogy az At. értékrendjét tekintve mindenképpen közelebb került a keresztény erkölcsökhöz, mint a korábbi Alkotmány. Ugyanakkor mindaddig, amíg ez csupán egy szövegszerű deklaráció marad, nem állapítható meg, hogy az állam az adott dilemma kapcsán áttöri a semlegesség követelményét.

Az EJEK gyakorlatában is számos, a meleg párok jogait, egyenlőségét érintő esettel találkozhatunk. Az azonos nemű párok házassági igényének megtagadása ügyében az EJEK nem állapította meg, sem a 12. (házassuláshoz való jog), sem pedig a 14. cikk (diszkrimináció-tilalom) megsértését,⁵¹ annak ellenére, hogy kimondta: az EJEK 12. cikkében szereplő „férfiaknak és

⁵⁰KIS 1997, 337. o.

⁵¹Schalk and Kopf v. Austria, 24. June 2004.

nőknek” kifejezés többé nem jelenti azt, hogy a 12. cikkben meghatározott házasságkötéshez való jog minden esetben korlátozható két ellenkező nemű fél közötti házasságkötésre. Megállapította továbbá, hogy az azonos neműek házasságához való jogát nem említi az Emberi Jogok Európai Egyezménye, és nemzeti hatáskörbe tartozik eldönteni, hogy megadják –e ezt a lehetőséget a meleg pároknak, avagy sem. Ezzel az EJEB szélesebb manőverezési lehetőséget adott a nemzeteknek azzal, hogy a „margin of appreciation” körébe utalta ennek a kérdésnek az eldöntését, mivel véleménye szerint az azonos neműek házasságának megítélése mélyen a nemzeti kultúrák talajában gyökeredzik, így egységes koncepció kialakítására nem feltétlenül szükséges. A Fretté v. France ügyben⁵² az EJEB egy homoszexuális férfi örökbefogadásához való jogát a gyermek érdekében korlátozhatónak tekintette, az intézkedést jogosnak, és indokoltnak vélte, így nem állapított meg diszkriminációt. Ugyanígy, a Bíróság nem találta egyezményesértőnek azonos nemű párok esetében az élettárs gyermeke örökbefogadásának korlátozását sem.⁵³ Esetükben szintén nem állapította meg a 14. cikk megsértését, hiszen a házaspárok jogi helyzete összehasonlíthatatlan a pusztán együtt élőkével, és a kérelmezők nem szexuális identitásuk miatti negatív megkülönböztetésre, hanem a kapcsolatok formájára tekintettel nem lehettek közös szülei a gyermeknek.⁵⁴ Ugyanakkor az EJEB több esetben is megállapította a diszkrimináció megvalósítását, vagyis a 14. cikkely a megsértését homoszexuálisok örökbefogadásának, gyermeknevelésének ügyeiben.⁵⁵ Ezekben az esetekben olyan helyzetekkel találkozhatunk, amelyekben a szexuális irányultság miatti diszkrimináció egyértelműen megállapítható és kétséget kizáróan bizonyított.

3.2. *A semleges abortusz-szabályozás határai*

A másik az egyén világnézeti meggyőződése által meghatározott és ezért széles közérdeklődésre szert tevő téma, a méhmagzattal kapcsolatos életvédelmi kötelezettség⁵⁶ és az

⁵²Fretté v. France, 26 February 2002.

⁵³Gas and Dubois v. France, 15 March 2012.

⁵⁴Tekintettel azonban arra, hogy előreláthatólag 2013 júniusától fogják engedélyezni Franciaországban az azonos neműek házasságát, a kérelmezőknek az adott időpontban lehetőségük sem volt olyan intézményi keretek igénybevételére, amely lehetővé tette volna számukra a gyermek örökbefogadását. Így az EJEB azzal, hogy e jogi háttérrel nem vizsgálta – bár döntésében nem tért ki rá – közvetett módon magát a szabályozási rendszert is elfogadhatónak nyilvánította.

⁵⁵Ld. pl.: J.M. v. the United Kingdom, 28 September 2010.; E.B. v. France, 22 January 2008.; Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, 21 December 1990.

⁵⁶A fogalomhasználat a hatályos magyar szabályozást tükrözi.

anya önrendelkezésének, vagyis az abortusznak kérdésköre. Ez az alkotmányjogi kérdés az állam semlegessége szempontjából különösen lényeges, hiszen a magzat emberi életének léte, illetve nem léte határozza meg a dilemma eldöntését. Mivel sem a természettudomány, sem a filozófia sem semmilyen más tudományág nem adott egyértelmű, vitathatatlan választ a kérdésre, így ennek megítélése az egyén világnézetétől válik függővé. Tovább bonyolítja az alapjogi ütközés megítélését, hogy az abortuszról alkotott véleményünk nem az „önmagunkról alkotott preferenciáink” körébe tartozik,⁵⁷ hanem értékítéletünket szükségszerűen a társadalom többi tagja számára is kötelezőnek tartjuk. Aki szerint, ugyanis a terhesség megszakítása megengedhető, nem csupán maga számára kívánja ezt a privilégiumot, hanem a többi nő részére is engedélyezné a terhesség-megszakítást. Aki azonban úgy véli, hogy a magzat ember, és az abortusz gyilkosság, e meggyőződését nyilvánvalóan nem csak személyes életére kívánja kiterjeszteni, hiszen az emberölés tilalma nem csupán arra vonatkozik, aki elfogadja annak helyénvalóságát, hanem minden más emberre, adott esetben nőre is. Sem a „pro choice” sem pedig a „pro life” oldalon elhelyezkedőknek nem lenne gondolkodásmódjuk konzekvens, ha az ellenkező meggyőződésűekkel kompromisszumokat kötnének. Aki ugyanis a magzatot embernek tekinti, nem tehet kivételt, nem menthet fel legitim indok nélkül az „emberölés” alól, aki pedig a magzatot a női test részének tekinti, nem tilthatja, hogy a nő rendelkezze saját teste felett. Így ebben az esetben az egymás iránti tolerancia kiüresítené az egyén meggyőződését.⁵⁸ Különösen bonyolítja továbbá a dilemma eldöntését, hogy a versengő álláspontok egyikének fő érve az élet, mint szent érték, vagy magának az individuumhoz tartozó életnek a védelme. Ugyanis az emberi életet a magyar AB sem, mint csupán konkrét személyhez kapcsolódó legfőbb alapjogot, hanem, mint elvont, kiemelt értéket is védi. Mivel azonban a magzati jogalanyiség kérdése világnézetileg oly erősen determinált, hogy a semlegesség követelményrendszerén belül szinte eldönthetetlen, a tudományos munkákban a konkrét állásfoglalást elkerülendő, egyre inkább elterjedt a magzat

⁵⁷KIS 1997, 217. o.

⁵⁸Bár a fenti érveléssel szemben helyezkedik el például Kilényi Géza az 61/1991 (XII. 17.)-es AB hat.-hoz fűzött párhuzamos indokolásában, hiszen véleménye szerint az abortusz ellenzőinek lelkiismereti szabadsága abban tükröződhet, hogy ők maguk dönthetnek a magzat kihordása mellett. A kifejtett indokokra tekintettel azonban e dolgozatban a többek között Kis János és Ronald Dworkin által is vallott felfogás alapján vizsgálom az AB gyakorlatát.

jogalanyiságának elfogadása mellett történő, vagy a jogalanyiság kérdését megkerülő „abortusz-párti” érvelés is.⁵⁹

Ebben a komplikált kérdésben az AB először 1991-ben fogalmazott meg véleményt a 64/1991. (XII. 17.) számú „első abortusz-határozatában”. A határozatban a AB az abortusz rendeletben történő szabályozásának és a norma tartalmának alkotmányosságáról döntött (mind a szabályozás szigorítása, mind pedig annak további liberalizációja melletti érvelést tartalmazó indítványok érkeztek a Testület elé). Az AB észlelve a dilemma súlyos voltát, elhárította magától a jogalanyiság kérdésében való döntést, és azt a jogalkotóra bízta. Az Országgyűlés ez irányú rendelkezéseinek, az áthárítással együtt egy három pillérből álló keretrendszer szab, melyen kívül eső szabályozás semmiképp sem minősíthető alkotmányosnak. A keret első oldala, hogy a jogalanyiság köre nem szűkíthető. Mivel a határozat meghozatalának időpontjában hatályos norma – ahogyan a dolgozat megírásának időpontjában érvényes sem – nem ismerte el a magzat jogalanyiságát, a keret ezen oldala még csupán a jövőre vonatkozóan jelent megkötést. Eszerint ugyanis, amennyiben a mindenkori törvényhozó hatalom valaha elismerné a magzat jogalanyiságát, azt a megfelelő eljárási keretek között sem vonhatná vissza sem ő, sem pedig az őt követő parlament sem, hiszen ezzel a jogalanyiság körét szűkítené. A három oldalból álló keret másik két oldalát jelenti, hogy sem a teljes tilalom, sem pedig a teljes liberalizáció nem felel meg az alkotmányban lefektetett követelményeknek. Tekintettel arra, hogy ez a keretrendszer a jövőre vonatkozóan is meghatározza az abortusz szabályozását, hiányként és a semlegesség követelményének relativizálásaként értékelhető, hogy az elvárások közé nem emelte be az AB az adott témában megnyilvánuló semlegességet. A témának különböző meggyőződések által erősen befolyásolt voltából fakadóan indokolt lett volna a semlegességre vonatkozó elvárást deklarálni annak ellenére, hogy a világnézeti semlegesség az AB kifejezett felhívása ellenére az abortusz kérdésében is köti az államot. Az 48/1998. (XI. 23.) “második abortusz-határozat” e hiányt megerősíti, hiszen az AB ebben már az “első abortusz-határozatban” meghatározott keret alapján vizsgálja a művi terhességmegszakítás szabályozásának alkotmányosságát. Az indítványozók többek között sérelmezték a magzati jogalanyiság meghatározásának hiányát és a súlyosválsághelyzetre való hivatkozással történő terhesség-megszakítás szabályozásának elégtelen

⁵⁹A jogalanyiság kérdést megkerülő az érvelési logikát alkalmaz Ronald Dworkin a „szentség” fogalmának, és védelmének bevezetésével (DWORKIN1993). A „hegedűművész-esettel” a jogalanyiságot feltételező liberalizáció melletti okfejtést alapozta meg Thomson a Rights, Restitution, and Risk című kötetében, Kamm a Creation and Abortion című könyvében a teher-haszon érvet használja a jogalanyiság ellenére történő abortusz engedélyezése iránti támogatásra.

voltát, hiszen ez szerintük gyakorlatilag korlátlan lehetőséget enged az abortuszra. Az AB a 48/1998. (XI. 23.) AB határozatának elején előhívja a korábbi döntésében megalkotott keretet, és főként ezek alapján vizsgálja az előterjesztett indítványokat. Mivel a semlegességet az 1991-ben hozott döntésében nem támasztotta konkrét követelményként a Testület, az újabb határozatban is csak egy esetben, az állapotos nő tájékoztatása kapcsán foglalkozik a semlegességgel.

A szüksézszerűságon és óvatosságon túlmenően az AB úgy tesz, mintha a téma világnézeti meggyőződések által való determináltságát nem észlelné, vagy pedig a kérdés eldöntésében nem lenne releváns ennek figyelembe vétele. Implicit módon mégis rendelkezett a semlegességgel való megfelelésről is, amikor a törvényhozó számára alkotott keret széleként nem említi a magzat jogalanyiságának elismerését, sőt kifejezett véleményt formál a jogalanyiség elismerésének alkotmányos lehetőségéről. Bár a semlegesség nem jelenik meg közvetlenül az alkotmány szövegében, a Testület azt teljes érvényű alkotmányos követelményként kezeli.⁶⁰ Így azzal, hogy alkotmányosan megengedhetőnek titulálta, és a törvényalkotónak előzetes engedélyt adott a magzat jogalanyiságának deklarálására, egyúttal azt is megfogalmazta, hogy az a semlegesesség alkotmányos követelményét sem sértené a művi terhesség-megszakítás végletekig való szigorítása (vagyis kizárólag az életek közötti választás esetében történő megengedhetősége).

Az At. szövege kapcsán létrejött egyik legnagyobb szakmai⁶¹ és közéleti vita a II. cikk egyik félmondata körül bontakozott ki, mely szerint „a magzat életét fogantatástól kezdve védelem illeti meg”. A vita tárgyát nem a rendelkezés semleges, illetve nem semleges voltának problematikája képezte, hanem az, hogy a magzat védelmének alkotmányos szintre emelése mennyiben befolyásolja a hatályos választáspártinak mondható szabályozást. Az, hogy Európában egyetlen ország, Írország alkotmánya fogalmazza meg a magzati élet fogantatástól kezdődő védelmének követelményét, ahol is az európai országoktól szintén eltérően különösen szigorú abortusz-szabályozás van érvényben, mindenképpen arra enged következtetni, hogy e félmondatnak igenis lehet szabályozást módosító hatása. A változást jóslók – a magzat életének alkotmányos szintre emelése mellett – másik legfontosabb érve, hogy az At. és főként annak részét képező Nemzeti Hitvallás a keresztény értékek mellett kötelezte el magát, mely

⁶⁰Bár a dolgozat tartalmából ezen állítás levezethető, rövid indokolásul: a dolgozatban hivatkozott több határozatban (a munkanapokról szóló, a köztisztviselői esküt vizsgáló, az oktatásban megnyilvánuló semlegességet tárgyaló) a vizsgálat egyik fontos szempontja volt a semlegesség követelményének való megfelelés.

⁶¹Ld.: FLECK-GADÓ-HALMAI-HEGYI-JUHÁSZ-KIS-KÖRTVÉLYESI-MAJTÉNYI-TÓTH 2011, 67-68. o.; KAPRONCZAY 2012; JAKAB 2011, 203-204. o.

értékrendszernek köztudott eleme a magzatnak fogantatása pillanatától emberként való elismerése. Amennyiben e gondolatmenet igaznak bizonyul, és a művi-terhességmegszakítás szabályait a keresztény értékekre, világnézetre való hivatkozással szigorítanák, vagy szorítanák az életek közötti választás eseteire, nyilvánvalóan sérülne az állam semlegességének elve. Ugyanis egy ilyen gyakorlattal nem csak, egy nagy társadalmi réteget, és az önrendelkezés alapjogát érintő kérdésben foglalna világnézeti alapon állást, hanem a keresztény értékeket a társadalom minden szférájára kiterjeszthetőnek titulálná.

A dolgozat témájának szempontjából azonban nem a változások lehetséges irányai, hanem a jelen szövegezés és az ezáltal esetlegesen determinálódó szabályozás semlegessége releváns. Önmagában pusztán a magzati élet fogantatástól kezdődő védelmének alkotmányos deklarációja nem feltétlenül takar elkötelezettséget az állam részéről, hiszen az jelentheti objektív módon az AB kialakított gyakorlatának elismerését is (függetlenül attól, hogy az AB semlegesen foglalt-e állást a kérdéssel kapcsolatosan). A szigorítástól tartó véleményeknek valóságos alapjául szolgálhat ugyanakkor, hogy az At. fentebb tárgyalt „általános” rendelkezései, a Nemzeti Hitvallás, valamint a konzervatív értékekre vonatkozó tételek önmagukban foglalhatják a művi-terhességmegszakítással kapcsolatosan is egy, a keresztény értékekre hagyatkozó szabályrendszer kialakítását. Az At. minden egyes rendelkezését a Nemzeti Hitvallással összhangban kell értelmezni, ez pedig konkrétan és implicit módon is megfogalmazza Magyarország elkötelezettségét a kereszténység mellett. Mivel a keresztény értékek területén útmutatóul szolgáló és azokat rögzítő könyv, a Biblia szövege⁶² a magzattal vonatkozásában csak az emberként történő elismerés értelmezésére ad teret, így a kereszténység mellett elkötelezett magzati élet védelméről szóló rendelkezés szükségszerűen az abortusz tilalmához vezet.

Ez természetesen csupán az At. logikai szerkezetének értelmezése, amely nem jelenti azt, hogy a törvényalkotó mindenképpen eleget fog, illetve eleget kell, hogy tegyen a szabályozás ilyenkénti módosítására való alkotmányos igénynek. Főként azért nem, mert ez alkotmányos igény mellett megjelenik egy szintén ezen a jogforrási szinten elhelyezkedő, ezzel szembenő érdek, ez pedig az önrendelkezéshez való alapjog, melyből az AB az abortusszal kapcsolatban hozott döntéseit levezette. Továbbá szintén ezen a jogforrási szinten jelenik meg az állam semlegességének követelménye is, amely szintén a keresztény értékrendre hivatkozással történő

⁶²Jeremiás 1;5, 20:17.

tiltással szemben helyezkedik el. A jogalkotói szándékot mindennek fényében sem lehet előre meghatározni, ezért felelőtlenség lenne kijelenti, hogy az At. hatására világnézeti szempontból elkötelezett abortusz törvény fog születni, hiszen bizonyára a törvényhozó továbbra is rendelkezik olyan mértékű szabadsággal, hogy ezt elkerülhesse.

Ami mégis kérdéseket vet fel, hogy vajon az At. szövege leszűkíti-e annak a szabadságnak a kereteit, amelyen belül a jogalkotó a semlegességnek eleget téve szabályozhatja a művi-terhességmegszakítást. Az AB szerint mind a „pro choice”, mind pedig a „pro life” párti szabályozás megvalósítható a semlegesség követelményének való megfeleléssel együtt. Mivel a Nemzeti Hitvallás immáron elkötelezett elemeket is tartalmaz, ezért a semlegesség követelményének teljesüléséhez önmagában az Alaptörvényre való hivatkozás és ezáltal az „alkotmányosság” elvárásának való megfelelés nem elegendő. Ez pedig nyilvánvalóan paradox helyzetet eredményez, hiszen ha a semlegességnek az alkotmány tartalmából kell következnie, de az alkotmány kötelezi el magát egy világnézeti meggyőződés mellett, úgy a semlegesség mint követelmény létjogosultsága önmagában megkérdőjeleződik.

Vagyis ha az At. rendelkezéseinek hiánytalanul eleget akarna tenni a jogalkotó szükségyszerűen belebotlana abba a dilemmába, amelyben az AB által vezetett követelmény alaprendelkezései (emberi méltósághoz való jog, állam és egyház elválasztása, lelkiismereti és vallásszabadság) és a szintén At.-be foglalt keresztény-konzervatív értékeket preferáló kijelentések állnának egymással szemben. Hiszen a világnézeti semlegesség könnyen beláthatóan nem valósítható meg a keresztény értékek mellett való elkötelezettséggel egyidejűleg.⁶³ Ezáltal tehát nehezebbé válik a törvényhozói feladat is, abban a nem ritka esetben, melyben egy, a keresztény értékek és a semlegesség követelménye által egyaránt determinált témában kell semleges szabályozást kialakítania.

⁶³Természetesen ez nem minden konzervatív érték állam általi elvetését jelenti, hiszen a kereszténységben ugyan úgy megtalálható például az emberi élet, méltóság védelme, mint ahogy a demokráciákban is. Az államnak azonban nem a keresztény voltak miatt, hanem objektív okokból kell perfekcionista intézkedéseken keresztül is védenie ezeket az értékeket.

4. Összegzés

Az régi Alkotmány fölött őrökdő Alkotmánybíróság a világnézeti semlegességet az alkotmányból szükségszerűen levezetendő követelményként azonosította. Kifejtette, hogy a semlegesség követelménye önmagában következik egyes alapjogokból, illetve az állam és az egyház elválasztásának elvéből. Annak szűkebb értelmezését, pontos tartalmát azonban nem határozta meg az AB, és ez a hiány erősen megmutatkozik a fentebb tárgyalt döntésekből levezethető semlegességi gyakorlatában.

Azokban a kérdésekben, amelyekben erre lehetősége volt, az AB többnyire mellőzte a semlegesség elvárásnak való megfelelés vizsgálatát, és annak megkerülésével döntött az alkotmányossági kérdésekről. Így nem tárgyalta a semlegesség kérdést sem az abortuszt, sem a meleg párok házasságát és méltóságát érintő döntéseiben. Ennek ellenére mégiscsak – talán saját akarata ellenére – kialakított egy, többek között e határozatok tartalmából is álló semlegességi gyakorlatot. Eszerint Magyarországon a világnézeti semlegesség minden jóéltre vonatkozó állami megállapítás tekintetében kötelező érvényű elvárás, amelynek áttörésére az AB sosem adott legitimációt, azonban a világnézeti semlegesség kikényszeríthetőségéhez az AB saját hatáskörében az eddigiekben nem járult hozzá -az erre való hivatkozás ugyanis egyetlen norma megsemmisítésének sem szolgált alapvető indokául. Sőt amennyire lehetséges az AB maga is a fogalmak jelentésének kitágításával, történelmi múlt, hagyományokra való hivatkozással növeli a törvényalkotó semlegességen belüli mozgásterét.

Összességében megállapítható, hogy a korábbi Alkotmány alapján kialakított semlegességi gyakorlat egy, az államnak széles szabadságot engedő, alapvetően gyenge követelményrendszert foglal magában.

A semlegesség elvárásának vitatott voltát, fogalmának pontatlanságát és a nemzetközi, illetve az EJEB gyakorlatát figyelembe véve az enyhébb elvárásként való értelmezés csöppet sem szokatlan magatartás. A semlegesség kérdéskörének illetően történő puhítása ugyanis az EJEB gyakorlatában is megfigyelhető, egyrészt az e tekintetben érintett kérdések (abortusz szabályozása, meleg házassághoz való joga, egyes vallásszabadságra vonatkozó kérdések) „margin of appreciation”, vagyis a mérlegelési szabadság kategóriájába való sorolása kapcsán.

Másrészről megfigyelhető a – magyar AB által is alkalmazott – sajátos történelmi körülmények figyelembe vételével megteremtett, országra szabott elvárások kialakításánál.

Az At. a keresztény-konzervatív értékek mellett megkérdőjelezhetetlenül elkötelezte magát. Az Alkotmány szövege az AB által kialakított gyakorlat értelmében csupán a világnézeti semlegességet tartotta elfogadható koncepciónak, az At. rendelkezései, kereszténységgel átitatott tételei bizonyos szemszögből megkérdőjelezhetik a semlegesség követelményét. Egy világnézetet deklarál ugyanis a magyarok történelmének és jelenének fundamentumaként és ezzel a gesztussal az At. ki is zárja a más értékrend alapján élő, más preferenciákat valló egyéneket a normaszöveggel való azonosulás lehetőségéből. Habár ez önmagában is visszalépésnek tekinthető a semlegesség eddig kialakított gyakorlatához képest, nem jelenti szükségszerűen azt, hogy az állam minden, a polgárokkal történő érintkezése esetében a konzervatív értékrendet fogja érvényre juttatni. Nem jelenti, sőt nem jelentheti, hogy mindenképpen a keresztény erkölcsöknek megfelelő abortusz-szabályozást, családkoncepciót, oktatást fog bevezetni. A látszólagos bizonytalanság, a Nemzeti Hitvallás, és az At. más elkötelezett rendelkezései ellenére az emberi méltósághoz való jogból, a véleménynyilvánítás-, a lelkiismereti és vallásszabadságból változatlanul következik az állam semlegességének követelménye. Ezen nem változtat az R) cikk (3) bekezdése sem, hiszen az AB nem, mint az egyes alapjogok értelmezési lehetőségét, hanem mint lényegi részét határozza meg a semlegességet. Semmiféle alkotmány-értelmezés (csak az értelmezés fogalmából fakadóan sem) nem jelentheti és nem eredményezheti az Alaptörvény más rendelkezéseinek kiüresedését. Így a Nemzeti Hitvallással összhangban való értelmezés sem szüntetheti meg az egyes alapjogok lényegi tartalmaként megjelenő világnézeti semlegesség követelményét.

Irodalomjegyzék

Bragyova András: Semlegesség-pártatlanság-elfogulatlanság, *Politikatudományi Szemle*, 1993. 3. szám, 136-145. o.

Csink Lóránt - Fröchlich Johanna: Egy alkotmány margójára, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.

Krystyna Daniel - W. Cole Durham: A vallási azonosságtudat, mint a nemzeti identitás összetevője, *Fundamentum*, 1997/2. szám 5-21. o.

Ronald Dworkin: Sovereign Virtue, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2001.

Ronald Dworkin: Life's Dominion. New York, Knopf 1993.

Erdő Péter, Ruff Tibor és Schanda Balázs hozzászólása: Egyház-Állam-Emberi jogok, *Fundamentum* 1997/2. szám 57-64. o.

Fleck - Gadó - Halmai - Hegyi - Juhász - Kis - Körtvélyesi - Majtényi - Tóth: Vélemény Magyarország alaptörvényéről, *Fundamentum* 2011. 1. szám, 61-77. o.

Győrfi Tamás: Az állam semlegességének elve az alkotmányjogban; <http://jesz.ajk.elte.hu/gyorfi15.html>

Győrfi Tamás: Jogok az új alkotmánykonceptióban- 2011. január 13., szuveren.hu.

Hack Péter: „Legyen béke, szabadság és egyetértés!”, *Hetek*, 2011.03.25. (XV/12)

Halmai Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Halmai Gábor (szerk.): Alkotmánybíróági esetjog, Complex Kiadó Kft., Budapest, 2007.

Huoranszki Ferenc: Mivel nem azonos a semlegesség?, *Politikatudományi Szemle* 1993. 3. szám 124-128. o.

Jakab András: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011.

Frances Kamm: Creation and Abortion; New York-Oxford, Oxford University Press 1992.

Kapronczay Stefánia: A kitaposott út, 2012. január 2. szuveren.hu; <http://szuveren.hu/jog/a-kitaposott-ut>

Kis János: Az állam semlegessége, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997.

Kis János: Az állam semlegessége. Újabb nekifutás, *Fundamentum*, 2011/3. szám 5-22.o.

Kis János: A Szivárvány-teszt, *Beszélő*, 1996, 1. évf. 5. szám 26-36. o.

Kis János: Az állam semlegessége, *Politikatudományi Szemle* 1992. 2. szám 5-52.o.

Kis János: A semlegesség megközelítései, *Politikatudományi Szemle* 1994. 1. szám 144-158. o.

Kis János: Alkotmányozás – mi végre? II., *Élet és Irodalom*, LV. évf. 13. szám 2011. április 1.

Kovács Kriszta: Nincs vallásszabadság egyenlőség nélkül, <http://szuveren.hu/jog/nincs-vallasszabadsag-egyenloseg-nelkul>

Krokovay Zsolt: Rawls az alapvető szabadságjogokról és elsőbbségükről- *Fundamentum*, 2011/1. szám 15-31. o.

Láposy Attila: Intézm. védve & korlátozva. Az intézményes értékvédelem és az arra alapozott alapjog-korlátozás veszélyei az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In A köztársasági Alkotmány 20 éve (szerk. Kocsis Miklós – Zeller Judit). Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, Pécs 2009.

Patrick Macklem: A külső határok védelme-militáns demokrácia és vallásszabadság Európában- *Fundamentum*, 2010/4. szám 27-42.o.

Paczolay Péter: Az állam semlegességének mítosza?, *Politikatudományi Szemle*, 1993. 3. szám 129-135. o.

Pozsár-Szentmiklós Zoltán: Pillanatkép az Emberi Jogok Európai Bíróságának szükségességi tesztjéről in: Nagy Marianna (szerk.) *Jogi Tanulmányok 2010 I-III.: Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából* 2010. április 23. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. pp. 227-236.

John Rawls: *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1996.

Sajó András: Önvédő jogállam- *Fundamentum*, 2002/3-4. szám 55-68. o.

Sándor Judit: Bioetika az alaptörvényben, 2011. április 14., szuveren.hu; <http://szuveren.hu/vendeglap/sandor-judit/bioetika-az-alaptorvenyben>

Salát Orsolya: A körülmételés esete a büntetőjoggal, <http://szuveren.hu/jog/a-korulmeteles-esete-a-buntetojoggal>

Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

Scweitzer Gábor: A világnézeti semlegesség ára, *Fundamentum*, 1997/2. szám 76-80. o.

Somody Bernadette-Vissy Beatrix: Gyerekünk lelkét akarja a Nemzeti Együttműködés, hvg.hu http://hvg.hu/velemeney/20111206_partok_iskolaban_alaptorveny_kozoktatasi

Spronz Júlia: Eljő a magzatember – következik –e az abortusztilalom az Orbán-alkotmányból? *Magyar Narancs*, 2011/15 (01.14.)

Szathmáry Béla: Keresztény értékek az emberi jogok világában, Székfoglaló előadás a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán az Egyházjogi Tanszék felállításának alkalmával, *Theológia Szemle* 3/2009. 173-183. o.

Szobota Zoltán- Egyházügyi tervgazdálkodás, *Hetek* , 2012.09.07. (XVI/36), 10-12. o.

J. J Thomson: Rights, Restitution, and Risk; Cambridge, Mass.-London, Cambridge University Press 1986.

Tóth Balázs Gergely: Gerinctelenség, szueveren.hu; <http://szuveren.hu/jog/gerinctelenseg>

Uitz Renáta: „Hogy ki egyház és ki nem” – Látélet a magyar állam és az egyház viszonyáról *Fundamentum*, 2011/3. szám 23-40. o.

Varsányi Benedek: Az erősebb “nem jogán?, *Fundamentum*, 2010/4. szám 87-94. o.

Az abortuszról, tasz.hu; <http://tasz.hu/betegjog/az-abortuszrol>

Ne a gyerek előtt (Bírák és melegek), Magyar Narancs: http://magyarnarancs.hu/tudomany/ne_a_gyerek_elott_birak_es_melegek-59101

9/1990. (IV. 25.) AB hat.

64/1991. (XII. 17.) AB hat.

48/1998. (XI. 23.) AB hat.

22/1992. (IV. 10.) AB hat.

30/1992. (V. 26.) AB hat.

37/1992. (VI. 10.) AB hat.

7/1998. (III. 18.) AB hat.

4/1993. (II. 12.) AB hat.

10/1993. (II. 27.) AB hat.

22/1997. (IV. 25.) AB hat.

14/1995. (III. 13.) AB hat.

18/1994. (III.31.) AB hat.

64/1994. (XI. 20) AB hat.

35/1994. (VI. 24.) AB hat.

20/1999. (VI. 25.) AB hat.

24/1996. (V. 14.) AB hat.
1042/B/1997. AB hat.
47/2009. (IV. 21.) AB hat.
225/B/2000. AB hat.
22/2003. (IV. 28.) AB hat.
14/2000. (V. 12.) AB hat.
32/2012. (VII. 4.) AB hat.
22/2012. (V. 11.) AB hat.

Schalk and Kopf v. Austria- Application no. 30141/04, 24 June 2010.
Fretté v. France- Application no. 36515/97, 26 February 2002.
E.B. v. France – Application no. 43546/02, 22 January 2008.
Gas and Dubois v. France– Application no. 25951/07, 15 March 2012.
Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal– Application no. 33290/96, 21 December 1999.
J.M. v. United Kingdom– Application no. 37060/06, 28 September 2010.
Rekvényi v. Hungary- Application no. 25390/94, 20 May 1999.
Fratanoló v. Hungary- Application no. 29459/10, 3 November 2011.
Vajnai v. Hungary– Application no. 33629/06, 8 July 2008.
Lautsi v. Italy– Application No. 30814/06, 18 March 2011.
Dahlab v. Switzerland– Application no. 42393/98, 15 February 2001.
Dogru v. France– Application no. 27058/05, 4 December 2008.
Leyla Sahin v. Turkey– Application no. 44774/98, 10 November 2005.
Garaudy v. France- Application no. 65831/01, 24 June 2003.
Lehideux and Isorni v. France- Application no. 24662/94, 23 September 1998.
Witzsch v. Germany- Court- Application no. 7485/03, 13 December 2005.
Folgero and others v. Norway- Application no. 15472/02, 29 June 2007.